

**«Не смійся з мене:
просвітницько-профілактична програма тренінгових занять»**

**Навчально-методичний посібник
для соціальних педагогів, практичних психологів та вихователів**

Київ – 2013

«Не смійся з мене: просвітницько-профілактична програма тренінгових занять»

Навчально-методичний посібник

для соціальних педагогів, практичних психологів та вихователів

Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах науково-методичною Комісією з проблем виховання дітей та учнівської молоді Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України.

Протокол №3 від 03.12.2014 р. (лист № 14.1/12 – Г – 744 від 26.05.2014 р.).

Рецензенти:

Плахотнік О.В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Пожидаєва О.В., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри практичної психології та соціальної роботи Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України

Загальна редакція та адаптація української версії:

Лях Тетяна Леонідівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти Інституту психології та соціальної педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка; заступник голови ради Всеукраїнського громадського центру «Волонтер»

Автор оригінальної програми: Лора Паркер Роерден

«Не смійся з мене: просвітницько-профілактична програма тренінгових занять» : Навч.-метод. посібник / Авт. Лора Паркер Роерден, за заг. ред. Лях Т. Л. – К. : УМСА, 2013. – 100 с.

Просвітницько-профілактична програма тренінгових занять «Не смійся з мене» створена у межах проекту «Повага дією» за задумом «Пітер Ярроу Продакшнз» і «Педагоги за суспільну відповідальність».

Висловлюємо подяку усім особам і організаціям, які брали участь у створенні програми, за їхній час, енергію і талант:

- Пітеру Ярроу, Марку Вейссу, Тому Россу, Лорі Паркер Роерден, Анні Сумар, Марії Бурмаці, Бекі Робінсон, Бобу Шлегуберу, Богданові Яремі, Богданові Кіреєву, Валерію Бідношею, Варварі Нікуліній, Вірі Музичці, Віктору Сербулову, Генрі Шимоновичу, Дані Ящук, Дарині Радчук, Джесіці Джекмен, Джесіці Рач, Дугласу Тешнеру, Елізабет Колодни, Еллісон Гарсія, Емілі Вотсон, Тетяні Лях, Ірині Боднар, Кесі Домінгвес, Кетлін Нодерер, Лені Андреєвій, Лінді Лантьєрі, Маргариті Кіреєвій, Марині Труновій, Марині Шкуропадській, Марії Полегенькій, Марті Гурецькій, Наталії Барак, Наталії Журавльовій, Наталії Корніловій, Ніколі Зиза, Ніні Контратенко, Оксані Юрик, Олександрі Чепішко, Олексію Баханову, Олені Маляр, Олені Мітяй, Ользі Ганюк, Ользі Кретотень, Полі Осборн, Річарду Вілланові, Роману Савчуку, Сюзен Кліарі, Тетяні Котневій, Тетяні Коломієць, Тетяні Спіріній, Томмі Бойду, Улянні Нічик, Хітер Ліверінг, Шарлотті Франк;
- Корпусу Миру Сполучених Штатів Америки в Україні, Посольству США в Україні, Всеукраїнській асоціації молодіжного співробітництва "Альтернатива-В", Всеукраїнській Спільці Молодіжних Громадських Організацій «Християнська Асоціація Молодих Людей України» - УМСА України, Всеукраїнському громадському центру «Волонтер», ЗОШ № 7 (Привілля, Луганськ), Operation Respect (США).

Зміст

Передмова	4
Мета програми	5
Рекомендації щодо організації тренінгових занять за програмою «Не смійся з мене»	6
Зміст та хід проведення занять	10
Тематичний блок 1. Вираження почуттів	10
Заняття 1.1. Надірване серце	11
Заняття 1.2. Як би ти почувався, коли б...	16
Заняття 1.3. Створення Затишного місця	19
Тематичний блок 2. Турбота, співчуття і співпраця	22
Заняття 2.1. Небайдуже ставлення	23
Заняття 2.2. Територія «Ні – неповазі: статут небайдужого ставлення»	26
Заняття 2.3. Свідомі вияви небайдужого ставлення до дітей	30
Заняття 2.4. Розширення меж програми – створення проекту колективного вчинку	33
Тематичний блок 3. Творче вирішення конфлікту	37
Заняття 3.1. На місці іншого	38
Заняття 3.2. Конфлікт назріває	43
Заняття 3.3. Спуск ескалатором за допомогою «Я-повідомлень»	46
Заняття 3.4. Вчіться давати рішучу відсіч	50
Тематичний блок 4. Усвідомлення і сприймання розбіжностей	54
Заняття 4.1. Невидима межа	55
Заняття 4.2. Полотно оповідей про родинні зв'язки	60
Заняття 4.3. Практична робота «Розширення меж програми»	63
Заняття 4.4. Ти сильний, а разом ми ще сильніші	65
Додатки	68

Передмова

Сучасним дітям конче потрібно навчитися вирішувати суперечливі питання, а також творчо і мирно долати розбіжності в поглядах, виявляючи повагу до співрозмовника. Із засвоєнням певної системи норм та цінностей, які покладено в основу запропонованих тренінгових занять програми «Не смійся з мене», щире їхнє прагнення змінитися почне втілюватись у життя. Основою програми «Не смійся з мене» є теза про те, що діти найкраще засвоюють інформацію тоді, коли їх активно залучають до процесу навчання. Успіх цього підходу полягає у виробленні основи для підтримки характерних рис, притаманних різним переживанням – ризикові, веселошам, груповій роботі, спілкуванню.

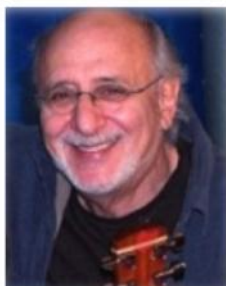
Програма тренінгових занять «Не смійся з мене» успішно впроваджується у багатьох країнах світу, знаходячи теплу підтримку серед дорослих і дітей. А пісні, які покладені в її основу, відома українська співачка Марійка Бурмака адаптувала для українського слухача, аби підсилити виховний та профілактичний вплив програми.

Також у вас є можливість зареєструватися на сайті міжнародної програми «Не смійся з мене» (www.dontlaugh.org) і отримати додаткові матеріали. А ще більше дізнатися про історію створення міжнародної програми «Не смійся з мене», актуальність проблеми, на вирішення якої вона спрямована, можна скориставшись матеріалами додатку 1.

Готовність допомогти втілювати програму тренінгових занять «Не смійся з мене» висловили ряд організацій, які діють в Україні. Їх контактні адреси подано у додатку 3.

Як засвідчує досвід впровадження програми у багатьох країнах світу, діти нетерпляче чекатимуть на тренінгові заняття. Тому не забувайте насолоджуватися чудовою пригодою під назвою «Не смійся з мене»!

Бажаємо вам успіху і задоволення від втілення програми у життя, а також радимо творити і вдихати в неї нове життя, збагачуючи теми тренінгових занять новими вправами.

*З найкращими побажаннями успішно втілити в життя ідеї програми тренінгових занять «Не смійся з мене»,
Пітер Ярроу*

Мета програми

Програма тренінгових занять «Не смійся з мене» призначена для дітей підліткового та юнацького віку.

Когнітивно-поведінковий підхід покладено в методологію тренінгових занять програми „Не смійся з мене”. Він будується на уявленні про те, що поведінка людини визначається зовнішніми і внутрішніми факторами. У поведінковому підході значну роль відіграє вироблення необхідних поведінкових навичок. При цьому наголошується на значущості стійких характеристик особистості, таких як мотивація, установки й переконання, для формування певного типу поведінки.

Ґрунтуючись на цьому підході, в програмі тренінгових занять „Не смійся з мене” реалізуються базові методологічні принципи зміни поведінки, які передбачають обов’язкове включення до тренінгових занять трьох компонентів: інформаційного; мотиваційного; поведінкового.

Надання інформації про гідну ненасильницьку поведінку є обов’язковою умовою для зниження поведінкового ризику. Мотивація до змін, у свою чергу, визначає дії дитини, які базуватимуться на отриманій інформації. Нарешті, вироблені навички поведінки в різних ситуаціях є останнім елементом, необхідним для того, щоб інформація та мотивація реалізувалися в позитивних поведінкових змінах.

Метою програми тренінгових занять «Не смійся з мене» є профілактика та корекція не толерантної, агресивної, насильницької поведінки, створення атмосфери уваги, співчуття і співпраці у дитячому колективі.

У процесі тренінгових занять, діти набувають таких умінь:

- доречне вираження почуттів;
- увага, співчуття і співпраця;
- творче вирішення конфліктних ситуацій;
- усвідомлення і прийняття відмінностей.

Вправи, запропоновані у навчально-методичному посібнику, мають на меті підвищити рівень самосвідомості дітей, навчити їх вільно виражати почуття, встановлювати зв’язок із власним внутрішнім «я» та одне з одним, надати педагогу важливі знаряддя для формування необхідних навичок.

Окрім цього, подані вправи допоможуть надихнути дітей створення небайдужого, толерантного середовища.

Рекомендації щодо організації тренінгових занять за програмою «Не смійся з мене»

Програма тренінгових занять «Не смійся з мене» має просвітницько-профілактичну мету. Вона містить спеціально розроблений комплекс заходів, спрямованих на попередження та/або подолання конкретної соціальної проблеми або декількох пов'язаних між собою проблем шляхом підвищення рівня поінформованості, а також розвитку відповідних умінь і навичок у її учасників.

Беззаперечно, серед найголовніших переваг програми над окремими профілактичними заходами є такі:

- комплексний та різнобічний підхід до попередження небажаного явища/типу поведінки;
- можливість максимально врахувати потреби та запити цільової аудиторії;
- можливість систематично реалізувати заходи у межах програми (проведенні декількох занять, пов'язаних єдиною метою та принципами);
- охоплення ряду пов'язаних між собою тем (проблем) та формування в учасників вірних причинно-наслідкових зв'язків між певним видом поведінки та сукупністю її наслідків.

Важливо розуміти, що програма тренінгових занять буде ефективною лише тоді, коли вона відповідає віку, рівню обізнаності її учасників щодо конкретних аспектів (тем) цієї програми, їх досвіду. Тому, готуючись до тренінгових занять, слід враховувати особливості їх учасників.

Мета програми тренінгових занять «Не смійся з мене» подана на початку даного посібника. Однак, ведучий програми може корегувати та конкретизувати мету у залежності від:

- цільової аудиторії (учасників) програми;
- особливостей представників цільової аудиторії, тих основних проблем, які необхідно попередити, подолати або ж мінімізувати шляхом реалізації профілактичної програми;
- першочергових потреб та, відповідно, виду профілактики (первинна, вторинна чи третинна), у межах якого буде реалізовано профілактичну програму з даною цільовою групою.

Добираючи методи для проведення занять у межах програми важливо, щоб:

- ведучий був готовий до використання обраного методу та мав чіткий алгоритм використання методу (особливо, якщо до цього він не мав досвіду його впровадження);
- ведучий проаналізував усі наявні обладнання;
- метод був адекватним стосовно цілей та завдань заняття;
- метод був орієнтованим на вік, загальний рівень знань, інтелектуальні можливості, підготовленість учасників заняття. Цільова аудиторія повинна бути готова до сприйняття методу;
- результат, який передбачається, відповідав витраченому часу та силам;
- у ході заняття використовуватися різноманітні методи.

Однією з найбільш ефективних форм реалізації програм, які мають просвітницько-профілактичний характер, є тренінг.

Тренінг (від англійського «to train» – навчати, тренувати) – це інтерактивна форма навчання, що передбачає модифікацію чи зміну ставлень, знань та поведінкових навичок того, хто навчається, через отримання ним нового досвіду з певної тематики чи у певній галузі.

Саме у вигляді тренінгових занять подана у посібнику програма «Не смійся з мене».

У загальному вигляді структура тренінгового заняття складається з трьох основних елементів: початок тренінгу (знайомства, визначення очікувань, вироблення (або повторення) правил роботи групи; основна частина тренінгу (виклад основного матеріалу); заключна частина тренінгу (підведення підсумків заняття).

Тренінгові заняття, представлені у програмі мають такі структурні компоненти:

- Назва (містить короткий опис заняття);
- Тривалість заняття;
- Цілі заняття;
- Обладнання, необхідне для проведення тренінгового заняття;
- Гра на активізацію (вправа, що має на меті згуртування дітей для подальшої спільної праці. Також можна співати пісні, розміщені на аудіодиску, щоб зміцнити згуртованість групи. Спільне виконання цих пісень на початку чи наприкінці вправ допоможе виховати командний дух);
- Рефлексія «Ближче одне до одного» (кожне із занять потребує осмислення, що саме діти вивчили і як цим можна скористатися на практиці. Тут містяться вправи на встановлення зв'язку з дітьми, формування довіри).

Програма тренінгових занять «Не смійся з мене» складається з чотирьох тематичних блоків:

1. вираження почуттів;
2. турбота, співчуття і співпраця;
3. творче вирішення конфлікту;
4. усвідомлення і сприймання розбіжностей.

Перший тематичний блок «Вираження почуттів» містить такі теми, як:

- Надірване серце;
- Як би ти почувався, коли б...;
- Створення Затишного місця.

Другий тематичний блок «Турбота, співчуття і співпраця» містить такі теми, як:

- Небайдуже ставлення;
- Територія «Ні – неповазі: статут небайдужого ставлення»;
- Свідомі вияви небайдужого ставлення до дітей;
- Створення проекту колективного вчинку.

Третій тематичний блок «Творче вирішення конфлікту» містить такі теми, як:

- На місці іншого;
- Конфлікт назріває;
- Спуск ескалатором за допомогою «Я-повідомлень»;

- Вчіться давати рішучу відсіч.

Четвертий тематичний блок «Усвідомлення і сприймання розбіжностей» містить такі теми, як:

- Невидима межа;
- Полотно оповідей про родинні зв'язки;
- Розширення меж програми;
- Ти сильний, а разом ми ще сильніші.

Кожний тематичний блок містить підрозділ «Поради щодо покращення результативності програми» з оглядом додаткових навичок, які важливо сформувати у дітей, та спеціальних пропозицій щодо того, де знайти вправи для розвитку цих навичок.

Тривалість кожного заняття становить 45 хв.

Досвід впровадження програми «Не смійся з мене» засвідчує, що фахівець має заздалегідь чітко спланувати графік тренінгових занять, виходячи з межових умов певного дитячого колективу.

Однак, слід дослухатись низки порад щодо періодичності проведення тренінгових занять за програмою «Не смійся з мене».

Гарних результатів можна досягнути, проводячи одне заняття щодня протягом трьох тижнів.

Програма-мінімум обмежується двома заняттями на тиждень протягом п'яти тижнів.

Важливо не робити занадто довгої перерви у заняттях, а також не змінювати порядок вправ, оскільки вони спрямовані не лише на засвоєння певного теоретичного матеріалу, але й на поступове вибудовування взаємної довіри та згуртованості.

Оскільки цькування та інші вияви неповаги часто мають місце за межами навчального закладу – у різних громадських установах, кафе, у транспорті чи на спортивному майданчику, важливо, щоб діти на практиці дослідили шляхи застосування того, що вивчили, принаймні в межах свого колективу та навчального закладу.

Окрім того, дітям корисно відчувати, що вони здатні успішно розв'язувати складні, суперечливі питання, які можуть здаватися непосильними. Це відчуття суспільної ефективності співвідносне з ефективністю в навчанні.

Слід ґрунтовно разом з дітьми підготуватися до практичної роботи «Розширення меж програми», якою завершується вивчення кожного з чотирьох тематичних блоків. Ідеї кожної з чотирьох практичних робіт «Розширення меж програми» мають суто рекомендаційний характер. Під час підготовки до проведення таких практичних робіт слід враховувати специфіку саме вашого дитячого колективу чи закладу.

У додатку 14 подано ноти до пісень, які можна застосовувати під час тренінгових занять. Також модно скористатися аудіо диском, на якому зібрано пісні у виконанні Марійки Бурмаки, а також «мінусовки» для виконання пісень дітьми.

Для проведення занять у рамках програми найчастіше ведучому знадобляться:

- ручки та блокноти або зошити для індивідуальних записів учасників;
- аркуші паперу розміром А1, А3, А4 для виконання різноманітних завдань учасниками;

- роздаткові інформаційні та інші матеріали;
- дошка або фліпчарт;
- маркери або фломастери різних кольорів;
- кольоровий папір;
- скоч, клей;
- ножиці;
- бейджи (значки для написання імен учасників та ведучих);
- апаратура (наприклад, магнітофон, комп'ютер або відеоманітофон, якщо ведучий збирається використовувати аудіо- або відео-матеріали).

Якщо приміщення, в якому заплановано заняття, не оснащено належним чином, не варто розчаровуватися та відмовлятися від проведення заняття. Адже гнучкість та професіоналізм ведучого відіграють набагато більшу роль, ніж матеріальне забезпечення заняття. Наприклад, якщо у ведучого немає фліпчарту та маркерів, однак є класна дошка та крейда – можна використовувати цей ресурс. Замість фліпчарту можна також застосувати невелику дошку, яка використовується зі спеціальним маркером, що потім з легкістю витирається спеціальною ганчіркою. Така дошка, окрім своїх невеликих розмірів, дозволяє також заощаджувати папір. Якщо немає столів, на яких учасники групи могли б відображати результати роботи у міні-групах, завжди можна використовувати для цього підлогу (єдина вимога – вона має бути чистою).

Учасники програми будуть засвоювати запропонований вами матеріал найкраще, коли її ведучий буде: гнучкими та мобільним; демонструвати власну впевненість; уникати оціночних суджень; висловлювати підтримку *всім* учасникам; завжди заохочувати позитивну поведінку серед учасників; заохочувати групову взаємодію; спонукати учасників обмінюватися досвідом; робити заняття однаково інформативними та розважальними, веселими; говорити просто, уникати складних термінів і висловлювань; уважно вислуховувати учасників; не здаватися і продовжувати пробувати: якщо щось не виходить, використовувати інший спосіб; не забувати про почуття гумору: заняття мають проходити легко і вільно, крім того, гумор допоможе вам згладжувати „гострі кути”, яких не уникнути під час роботи з підлітками; надавати учасникам можливість реагувати, діяти, відповідати, думати й аналізувати.

ЗМІСТ ТА ХІД ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ

ТЕМАТИЧНИЙ БЛОК 1 «ВИРАЖЕННЯ ПОЧУТТІВ»

Бути тобою, бути собою, бути нами

(Ти, Я, Ми)

- Діти потребують допомоги у процесі розпізнавання почуттів та пошуку шляхів їх доречного вираження. Опанувавши мову почуттів – діставши змогу інтерпретувати власну поведінку й поведінку оточення, – вони водночас навчаться співпереживати.
- Якщо надати дітям достатньо можливостей небайдуже реагувати на почуття одне одного, із часом вони потребуватимуть лише незначних підказок. Поступово зрушення в бік доброзичливішої культури поведінки у вашому колективі стане очевидним.

Цілі тематичного блоку

Завдяки ідеям із цього підрозділу ви допоможете дітям:

- ознайомитися зі словами, які позначають відповідні почуття;
- розпізнавати почуття (власні й оточення);
- усвідомлювати і поважати почуття інших;
- розуміти й цінувати сферу людських почуттів;
- співчувати іншим.

Структура тематичного блоку «Вираження почуттів»

Заняття 1.1. Надірване серце

Заняття 1.2. Як би ти почувався, коли б...

Заняття 1.3. Створення Затишного місця

Практична робота «Розширення меж програми»

До уваги ведучого!

Ознайомтеся з «Додатком 2», де надано вказівки щодо підтримки здорових проявів дитячих почуттів, зокрема:

- як укласти словничок на позначення почуттів;
- як спонукати до обговорення почуттів;
- виявити приховані настрої дітей;
- яким чином підтримати колективне співчуття;
- як долучити вираження почуттів до навчального курсу і багато іншого.

Заняття 1.1. «Надірване серце»

Тривалість заняття: 45 хв.

Цілі заняття:

- розвинути співчуття у дітей;
- виробити усвідомлення дій, спрямованих на пригнічення і підтримку;
- сформувати переваги позитивної взаємодії;
- створити загальний перелік слів на позначення поведінки пригнічення і підтримки, нехтування і схвалення.

Структура заняття:

Гра на активізацію «Збираємося разом» (10 хв.)

Вправа «Надірване серце» (30 хв.)

Групове обговорення пісні «Не смійся з мене» (10 хв.)

Підведення підсумків «Ближче одне до одного» (5 хв.)

Завдання для самостійної роботи (5 хв.)

Обладнання: велике паперове серце зі словами «Я важливий (а)»; скотч; розповідь про дитину, яку пригнічували (скопійуйте модель, подану в посібнику, або створіть власну); аудіозапис пісні «Не смійся з мене».

Гра на активізацію «Збираємося разом»

Час: 10 хв.

Рухаючись по колу, попросіть дітей оцінити своє сьогоднішнє самопочуття за шкалою від –5 (сьогодні найгірший день мого життя) до +5 (сьогодні я почуваюся краще, ніж будь-коли).

Попросіть підняти руки тих, чиї показники перебувають у межах від –5 до –2, від –1 до +1, від +2 до +5.

Запишіть їхні відповіді на дошці, як показано нижче.

від –5 до –2	від –1 до +1	від +2 до +5
v ¹	VVV	VVVVVVVV

¹ Однією позначкою позначається одна дитина.

На наступному етапі запропонуйте дітям (за бажанням) описати словами свої почуття. Відзначте розмаїту гаму почуттів, окреслену дітьми.

Наприкінці вправи, ознайомте дітей із думкою, що ви досліджуватимете питання про те, як ставитися одне до одного дбайливо і зі співчуттям, за допомогою програми тренінгових занять «Не смійся з мене».

Поясніть, що під час тренінгових занять ви матимете змогу обмірковувати ситуації, у яких ми болісно вражаємо почуття одне одного, і пересвідчитися, що кожна дитина почувається захищеною і огорнутою турботою, не є об'єктом неповаги й образ з боку однокласників, ровесників. Ви також шукатимете шляхів прищепити небайдуже ставлення ширшому загальному навчальному закладу, вашого селища чи міста.

Вправа «Надірване серце»

Час: 30 хв.

Ведучий наголошує на тому, що зараз він розповість одну історію, яка трапилася з хлопчиком Петриком. В руках він тримає велике паперове серце та пропонує дітям допомогти йому розповідати цю історію. А допомога їхня полягає у тому, що коли вони вважають, що Петрик відчуває пригнічення, то вони мають підвести руку великим пальцем до низу. У цей час ведучий надриває паперове серце і продовжує розповідати історію далі. Для полегшення роботи з текстом можливі варіанти ситуації пригнічення вказано в розповіді словом «розрив».

«Якось уранці в кімнаті Петрика й його старшого брата Андрія звично прозвонив будильник. Андрій швидко скочив і побіг вмиватися, а Петрик не підвівся з ліжка. Хвилин через десять їхня мама прочинила двері в кімнату. «Ну ж бо, поквася, Петрику! – сказала вона. – Бо спізнився до школи!». У кімнату зайшов Андрій і ехидно спитав: «Ну, що, ледацюга?(РОЗРИВ) Знову хрочиш? Вставай тобі кажуть!»

«Я захворів», – відповів Петрик.

*«І чому ти завжди поводишся як маленький? Дорослішати час! Бери приклад із мене! Я ніколи не пасую перед труднощами! – відповів брат. – Тобі завжди погано, коли в розкладі є фізкультура, бо ти **тюхтій** (РОЗРИВ), мати з такого предмету усього 6 балів. Вставай і збирайся!».*

Петрик швидко вдягнувся і вийшов на кухню. Його старший брат Андрій щойно закінчив снідати. «Я пішов, мамо», – сказав Андрій.

«Зачекай на Петрика», – сказала вона.

*«Цей **телепень** (РОЗРИВ) такий млявий, що завжди спізнюється, – заперечив Андрій. – Я не хочу йти з ним поруч – він **тюхтій!** (РОЗРИВ)».*

Мама з осудом подивилася на Андрія, що той аж притих сором'язливо.

Однак хлопці – старший брат і Петрик – вийшли разом.

Прийшовши до школи, Петрик попередив учительку, що забув домашнє завдання вдома. Вона сказала: «Це вже не вперше, Петрику. Ти взагалі сїдав за уроки? Я починаю думати, що ти мені **брешеш!** (РОЗРИВ) Боюся, мені доведеться поговорити про це з твоїми батьками».

Петрик любив спортивнї ігри, але ненавидїв фізкультуру, бо був найменшим на зріст серед хлопцїв-однокласникїв. Того дня вони мали грати на уроцї в баскетбол, який Петрик терпїти не мїг. Тим паче, хлопцї грали на очах у однокласницїв. Учитель попросив дїтей об'єднатися у двї команди, «Левїв» і «Тигрїв». За десять хвилин команда Левїв і Тигрїв сперечалися мїж собою, бо нїхто не хотїв десїатим брати до себе Петрика-**слабака!** (РОЗРИВ)

Капітан команди «Левїв» сказав: «Ми його не хочемо – він **погано грає**». (РОЗРИВ)

«Який із нього тигр? Він радше **наляканий кіт!**» (РОЗРИВ) – додав капітан команди «Тигрїв», і всї хлопцї розреготалися. (РОЗРИВ)

Зрештою вчитель призначив Петрика до команди «Левїв». Але хлопець усю гру просидїв на лавї запасних, бо капітан **не допустив** його до гри. (РОЗРИВ)

Того дня після уроків брат Петрика Андрїй грав поблизу будинку з друзями у футбол. Порівняно з баскетболом Петриковї значно бїльше подобався футбол. Це була його улюблена спортивна гра. Тому Петрик попросив Андрїя прийняти його до команди. Але Андрїй відмовив. «Нїзащо, – заявив він. – Ти все зіпсуєш. **Не псуї гри, Тяхтїй**». (РОЗРИВ)

Тато хлопцїв почув це і сказав: «Тобї слїд прийняти брата до гри, Андрїю». «Але ж, тато, він такий **незграбний**, (РОЗРИВ) – відказав Андрїй. – І весь час **плутається під ногами**». (РОЗРИВ)

На наступному етапї ведучий проводить обговорення.

Питання для обговорення:

- Як почуваеться Петрик?
- Чому він так почуваеться?
- Яким чином на нього могло б вплинути таке ставлення день у день?
- Що ви могли б сказати йому, щоб він почувався краще?
- Як Петрик почувався б тепер, вислухавши всї вашї підбадьорення?

Ведучий просить дїтей схвально оцїнити підбадьорення (підняти великий палець догори).

До уваги ведучого!

Займіть позицію проти упередженості

Коли діти обговорюють випадки пригноблення та інші проблеми, порушені в цьому посібникові, їм іноді здається, що принизливих ярликів і стереотипних уявлень про расу, релігію та стать уникнути не можна. Дехто з дітей просто не зверне уваги на почуте, незважаючи на те, чи зрозуміли вони, про що йдеться. Інші можуть і самі виявити упередження, глибоко вкорінені в нашому суспільстві.

Однак пам'ятайте, що жодна дитина не народжується упередженою – людина набуває своїх установок. Тому важливо вдумливо відреагувати, якщо дитина наклеює той чи інший ярлик. Говоріть м'яко і повчально. Виправляйте й інформуйте дітей, але не засуджуйте і не присоромлюйте, якщо вам здається, що дитина не усвідомлює жорстокості й болю, якого може завдати наліплювання ярликів.

Ось деякі вказівки до реагування:

- використайте переконання і запитання дітей як трамплін для заперечення упереджень;
- дайте додаткову інформацію, яка допоможе спростувати упередження;
- поставте дітям запитання, які примусять їх переглянути свої переконання;
- спонукайте дітей до співчуття, попросивши їх уявити, як би вони почувалися, коли б зауваження стосувалося саме їх;
- спонукайте дітей виявити злість чи смуток прийнятним чином, а не через вживання болісних, принизливих слів;
- разом із дітьми виробіть лінію поведінки, спрямованої на уникнення образливих ярликів і слів.

Попросіть охочих пояснити, що таке пригноблення, і навести приклади такого ставлення. (Пригноблення – це така лінія поведінки, що примушує когось почуватися зле через слова – прізвиська і глузування – чи через дії, наприклад, ігнорування когось). Не записуйте ці приклади на дошці, оскільки це може викликати їх наслідування.

Перегляд відеофільму «Не смійся з мене»

Час: 10 хв.

Ведучий пропонує дітям прослухати пісню «Не смійся з мене». Він просить їх зосередитися на почуттях, думках і образах, які викличуть слова пісні.

Щойно пісня закінчиться, ведучий просить дітей відповісти на запитання, попередньо прийнявши з групою такі правила:

- кожен має право на приватність, тому слід поважати небажання ділитися чимось особистим;
- кожен має право на конфіденційність, тому все, що буде сказано в стінах кімнати, не має вийти за її межі й обговорюватися ще з кимось; кожен має право на повагу).

Питання для обговорення:

- Про що ця пісня?
- Які почуття і думки вона у вас викликала?
- Що найбільше справило на вас враження? Чому?

Якщо діти викажуть бажання дізнатися про історію її виникнення, ведучий може розповісти про проект «Не смійся з мене».

Підведення підсумків «Ближче одне до одного»

Час: 5 хв.

Запитайте кожного з дітей, яку одну добру справу вони можуть зробити сьогодні для того, хто їм небайдужий.

Наголосіть, що вони мають бути цілком упевнені в тому, що обов'язково зроблять це саме сьогодні. Змодельуйте ці дії, починаючи ланцюг з доброї справи, яку зробите ви самі.

Завдання для самостійної роботи

Час для інструктажу: 5 хв.

Варіанти завдань:

1. Попросіть дітей вдома самостійно: скласти перелік видів пригнічення, пов'язаних із гендерними стереотипами, і з'ясуйте, звідки дітям це відомо.
2. Попросіть дітей подумати про речі, якими вони залюбки займаються, а потім уявити, як би вони почувалися, коли б не мали змоги ними займатися або коли б їхні хобі стали причиною глузувань.
3. Обговоріть, чому так важливо залишатися собою.

Заняття 1.2. «Якби ти почувався, коли б...»

Тривалість заняття: 45 хв.

Цілі заняття:

- розвивати емпатію (здатність співпереживати);
- навчити думати про наслідки знущання, нехтування та інші види насильницького ставлення;
- розпізнати свої та чужі почуття і налагодити зв'язок між ними;
- укласти словничок видів почуттів.

Структура заняття:

Гра на активізацію «Збираємося разом» (10 хв.)

Гра «Як би ви почувалися, коли б...» (10 хв.)

Вправа «Створи «Веселку почуттів» (15 хв.)

Підведення підсумків «Ближче одне до одного» (5 хв.)

Завдання для самостійної роботи (5 хв.)

Обладнання: сигнальні картки (по 10 на кожного учня); маркери; допоміжні канцелярські прилади (олівці, маркери, скотч); м'який м'ячик чи інша іграшка.

Гра на активізацію «Збираємося разом»

Час: 10 хв.

Утворіть разом із дітьми коло. Попросіть їх продовжити фразу «Мені сумно, коли...» і киньте м'ячик наступному учасникові. Дитина, яка ловить м'ячик, повторює те, що сказано до неї, і так само продовжує речення: «Їй (йому) сумно, коли вона (він) бачить на вулиці бездомну тваринку. Мені сумно, коли...» – і кидає м'ячик іншій дитині в колі. Вправа триває, поки м'ячик не обійде всіх учасників. Варіантом вправи може стати використання того самого принципу щодо іншої фрази: «Мені весело, коли...»

Назвіть тему заняття: «Сьогодні ми продовжуємо досліджувати почуття і те, як наші слова чи дії можуть впливати на почуття людини поруч з нами».

Гра «Як би ви почувалися, коли б...»

Час: 10 хв.

Учасники сідають у коло. Роздайте кожній дитині 10 сигнальних карток і маркер.

Протягом першої частини вправи діти записуватимуть на картках слово (менші можуть малювати картинки, які передають його зміст), відповідне їхньому станіві в запропонованих обставинах: як би вони почувалися, коли б... (для кожної з описаних ситуацій).

Ситуації:

Як би ти почувався (лась), коли б...

- хтось кепкував із твоєї зовнішності?
- ти виграв головний приз змагання?
- тебе останнього запросили до спортивної команди?
- схвалили якусь твою діяльність?
- хтось образливо назвав тебе, наприклад, покидьком?
- хтось допоміг тобі розв'язати проблему?
- ніхто не хотів із тобою гратися?
- хтось запросив тебе до гри?
- ти не мав що їсти і був змушений жебракувати?
- хтось узяв тебе за руку чи обійняв, коли ти був наляканий або почувався самотнім?

Спонукайте їх щоразу використовувати інше слово, якщо це можливо. Прочитавши опис ситуації, попросіть дітей:

- 1) підняти власну картку почуттів і подивитися на картки інших дітей у колі;
- 2) зазначте, що в різних дітей одна й та сама подія може викликати безліч почуттів, причому всі вони обґрунтовані, бо кожен сприймає ситуацію по-своєму;
- 3) обговоріть кілька різних реакцій і укладіть словничок почуттів, пояснюючи нові слова.

Вправа «Створи «Веселку почуттів»

Час: 15 хв.

Попросіть дітей обрати одну з карток почуттів із їхніх наборів і розмалювати її кольорами та зображеннями, що якнайкраще відповідають написаному слову на позначення почуття.

Тримаючи прикрашені картки, діти залишають свої місця і шикуються в алфавітному порядку, відповідно до першої літери обраного почуття.

Попросіть дітей виступити трохи вперед з обох кінців, щоб утворилося півколо чи дуга й вони бачили картки одне одного. Дайте їм хвилинку, щоб роздивитися створену ними «Веселку почуттів».

Попросіть кількох охочих описати їхні картки і пояснити, чому вони обрали саме ці кольори та зображення. Запитайте, чи зустрілися дітям незнайомі слова. Якщо так, спонукайте учасників розповісти про випадок, коли вони переживали це відчуття, і дайте йому відповідне визначення.

Запитайте дітей, які з представлених у «Веселці почуттів» їм найважче демонструвати?

Виберіть п'ять слів на позначення почуттів з дитячих карток і запишіть їх на дошці.

Попросіть дітей піднести праву руку, коли ви промовлятимете кожне з обраних слів, якщо їм важко виражати відповідне почуття, ліву руку, якщо вони не мають труднощів із його виявом, або обидві руки, якщо їм водночас і легко, і важко (або і не легко, і не важко) чи вони не впевнені у своїй здатності правильно виразити почуття.

Розгорніть перед дітьми багату яскраву палітру почуттів, які прикрашають кожен день нашого життя!

Зазначте, що однією з причин такого розмаїття є те, що кожен переживає їх по-своєму. Немає неправильного переживання: кожна дитина має право почуватися саме так, як вона відчувається.

Підведення підсумків «Ближче одне до одного»

Час: 5 хв.

Об'єднайте дітей у пари для обговорення.

Питання для обговорення:

1) подумайте, як би ви змогли допомогти комусь почуватися краще, коли б його / її дражнили або цькували, виганяли з гри;

2) згадайте випадки, коли ви заступилися за того, кого дражнили чи виключили з гри;

3) чи заступилися б ви за нього / неї зараз, навіть якщо не зробили цього в минулому? Чому?

Опитайте всіх дітей, пропонуючи завершити вислів «Зараз я відчуваюся правим / не правим, тому що...».

Завдання для самостійної роботи

Час для інструктажу: 5 хв.

Попросіть дітей вдома самостійно:

1) написати розповідь про день із життя одного з героїв пісні «Не смійся з мене».

Молодші діти можуть продиктувати свої історії вам чи батькам. Можна якось назвати персонажів, але не варто використовувати для цього імена друзів. Наприклад, діти можуть присвятити свої розповіді хлопчикові в окулярах, якого називають «ботаніком»; маленькій дівчинці, яка ніколи не посміхається, бо носить брекети тощо.

2) Написати листа одному з персонажів пісні «Не смійся з мене». Що вони хотіли б йому сказати? Запитайте: що він мав би зробити чи сказати, щоб ви зрозуміли, що змогли йому допомогти?

Заняття 1.3. Створення Затишного місця

Тривалість заняття: 45 хв.

Цілі заняття:

- навчити дітей виражати смуток і злість альтернативними способами;
- вчитися спільно розв'язувати проблеми і створювати колектив.

Структура заняття:

Гра на активізацію «Твоя найкраща схованка» (10 хв.)

Мозковий штурм та групове обговорення «Наше Затишне місце» (20 хв.)

Підведення підсумків «Ближче одне до одного» (5 хв.)

Практична робота «Розширення меж програми «Не смійся з мене» (10 хв.)

Обладнання:

Ватман та маркери або дошка та крейда для записів під час мозкового штурму; матеріали додатку 4.

Гра на активізацію «Твоя найкраща схованка»

Час: 10 хв.

Ведучий пояснює дітям важливість для кожної людини мати власне «затишне місце» - своєрідну схованку для усамітнення, роздумів і перепочинку.

Він пропонує дітям один за одним завершити речення «Для мене найзатишнішим місцем є...», починаючи з себе.

По завершенні, ведучий звертається до дітей: «Сьогодні ми обговоримо, як улаштувати Затишне місце у нашому дитячому колективі, яке стане для вас найкращим місцем-схованкою».

Запитайте дітей:

- Чому настільки важливо мати особливе захищене місце?
- Коли і як ви користуєтеся вашим Затишним місцем?

Попросіть дітей навести приклади й підсумуйте їхні виступи.

Поясніть, що метою створення Затишного місця є влаштування куточка, куди можна прийти, коли дитина відчувається засмученою чи роздратованою, або коли вона відчуває наближення цих станів, чи коли вона мусить зосередитися на чомусь, попрацювати або повчитися. Наголосіть, що це зовсім не різновид тайм-ауту, коли відлучення від групи сприймається як форма покарання. Відвідання Затишного місця – не кара. Це радше місце «розмови» зі своїми почуттями й підготовки до повернення в групу і продовження продуктивної неконфліктної праці.

Мозковий штурм та групове обговорення «Наше Затишне місце»

Час: 20 хв.

Перш, ніж перейти до проведення мозкового штурму, ведучий напередодні детально вивчає додаток 4, матеріали якого йому знадобляться для організації групового обговорення.

Мозковий штурм передбачає роботу над декількома питаннями, які фіксуються на окремих аркушах (або частинах дошки).

На першому етапі ведучий пропонує дітям дати відповідь на питання «Як ви заспокоюєтеся, коли вам сумно чи ви роздратовані?».

Він записує усі відповіді дітей на дошці².

На другому етапі ведучий пропонує дітям дати відповідь на питання «Якщо Затишне місце – це там, де можна заспокоїтися, коли тобі сумно, що в ньому має бути?» та фіксує усі відповіді (див. Додаток 4).

На третьому етапі ведучий пропонує дітям дати відповідь на питання «Де має бути наше Затишне місце?» та фіксує усі відповіді. Варто зазначити, що здебільшого діти-школярі вирішують, що зону Затишного місця варто відокремити від решти класної кімнати килимком, столом чи іншою видимою межею.

На четвертому етапі ведучий пропонує дітям дати відповідь на питання «Як нам його слід прикрасити?» та фіксує усі відповіді. Він підкреслює, що це обговорення допоможе створити справжнє захищене місце для кожного, хто потребує заспокоєння.

На завершення, ведучий пропонує учасникам визначити умови відвідування Затишного місця, яке буде створено у класній кімнаті, школі (тощо). Можливі варіанти: відвідання Затишного місця добровільне; ти повинен сповістити педагогу про свою майбутню тимчасову відсутність; у визначений час там може перебувати лише одна дитина; існує обмеження в часі – наприклад, 5 хвилин.

До уваги ведучого!

Запитайте, чи обов'язково бути роздратованим, схвильованим, засмученим або невеселим, щоб піти до Затишного місця? (Наприклад, хтось захоче побути в спокої, сам-на-сам зі своїми думками).

Підкресліть, що створюється таке місце не для того, щоб ігнорувати проблему, а щоб спокійно обміркувати її і зреагувати на неї.

Підсумуйте, як ви використовуватимете своє Затишне місце. Уточніть, чи не треба щось пояснити додатково, чи не викликало щось занепокоєння.

Підведення підсумків «Ближче одне до одного»

² Можливі відповіді дітей: малюю, читаю, заповнюю щоденник, пишу листа другові, глибоко й рівномірно дихаю, думаю про небайдужих мені людей, відволікаюся на головоломку, обіймаю хатню тваринку тощо.

Час: 5 хв.

У парах діти формулюють власну думку, продовжуючи вислів «Я чекаю від улаштування Затишного місця...». Попросіть кількох охочих поділитися своїми міркуваннями з колективом.

Практична робота «Розширення меж програми «Не смійся з мене»

Час: 10 хв.

Мета: сфокусувати зусилля дітей на поширенні вивчених принципів у межах дитячого колективу, навчального закладу.

Об'єднайте дітей у пари і спитайте, що вони взяли для себе з програми знайомства з почуттями – двох тренінгових занять.

Пригадуючи попередній досвід заняття, напишіть на дошці перелік нового, що дізналися діти про почуття.

Приклад:

Почуття

- *всі почуття важливі;*
- *існує широка палітра почуттів;*
- *інколи ми прикро вражаємо почуття інших тим, що робимо чи не робимо;*
- *нам варто виражати почуття належним чином;*
- *існує багато способів заспокоїтися, коли ми роздратовані;*
- *Затишне місце допомагає нам розібратися в собі й опанувати наші почуття;*
- *ми можемо бути сильними в гніві замість того, щоб виявляти свою ницість.*

Спитайте у дітей, як вони можуть поділитися інформацією, набутою в ході заняття, з іншими дітьми навчального закладу. Оберіть одну ідею для всієї групи дітей. Можливо, це буде виставка плакатів у коридорах школи з висловами на підтримку важливого значення почуттів для нашого життя або художній проект «Веселка почуттів» у їдальні.

Презентуйте концепцію Затишного місця вашим колегам на зборах педагогічного колективу.

ТЕМАТИЧНИЙ БЛОК 2

«ТУРБОТА, СПІВЧУТТЯ І СПІВПРАЦЯ»

Я переймаюся, Ти небайдужий, Нам не однаково!

- Коли діти граються або працюють разом, вони вчаться цінувати участь кожного. Вони усвідомлюють, що можуть стати переможцями всі, що значно приємніше, ніж перемога одного за рахунок поразки інших.
- Цей тематичний блок розвиває такі вміння:
 - взаємодопомога;
 - відповідальність за дії оточення;
 - співпраця для досягнення єдиної мети.

Цілі тематичного блоку

Завдяки ідеям із цього тематичного блоку ви допоможете дітям:

- ознайомитися зі словами, які позначають відповідні почуття;
- розпізнавати почуття (власні й оточення);
- усвідомлювати і поважати почуття інших;
- розуміти й цінувати сферу людських почуттів;
- співчувати іншим.

Структура тематичного блоку «Вираження почуттів»

Заняття 2.1. Небайдуже ставлення

Заняття 2.2. Територія «Ні – неповазі: статут небайдужого ставлення»

Заняття 2.3. Свідомі вияви небайдужого ставлення до дітей

Заняття 2.4. Розширення меж програми – створення проекту колективного вчинку

До уваги ведучого!

Важливість виховної години

Виховну годину запроваджують як регулярні зустрічі для розв'язання проблем, досягнення домовленостей, відзначення досягнень і загального моніторингу успішності. Саме виховна година дозволяє кожній дитині відчувати як радість, так і обов'язки члена колективу. Вона дає нагоду попрактикуватися в уміннях і навичках вирішення проблемних питань, сприйнятті думок, співпраці, співчутті, здоровому вираженні почуттів, оцінці відмінностей – у створенні підґрунтя, яке сприятиме атмосфері безпеки, турботи і поваги в колективі. Якщо діти усвідомлюватимуть, що справді можуть докласти зусиль до створення небайдужого колективу, вони почуватимуть спроможність діяти й активніше виявлятимуть прагнення спільно розв'язувати проблеми і досягати домовленостей. Більше про організацію виховної години у додатку 5.

Заняття 2.1. «Небайдуже ставлення»

Тривалість заняття: 45 хв.

Цілі заняття:

- підвищити рівень усвідомлення позитивної і негативної поведінки;
- обговорити досягнення домовленостей щодо гідної поведінки.

Структура заняття:

Гра на активізацію «Дзеркало» (5 хв.)

Вправа «Дослідження ситуації «небайдужого ставлення» (30 хв.)

Підведення підсумків «Ближче одне до одного» (5 хв.)

Завдання для самостійної роботи (5 хв.)

Обладнання: великий аркуш паперу (досить великий для зображення силуету дитини); маркери, олівці, фломастери (у достатній кількості для всіх дітей); дві пачки паперу двох кольорів; аудіо запис пісні «Не смійся з мене».

Гра на активізацію «Дзеркало»

Час: 5 хв.

Об'єднайте дітей у пари і попросіть їх розрахуватися на «перший» - «другий». Поставте учасників обличчям одне до одного для гри у віддзеркалення.

Ведучий просить перші номери протягом однієї хвилини робити різноманітні рухи. Завдання других номерів – синхронно повторювати їх. Через хвилину учасники змінюють ролі: другі номери показують рухи, а перші – повторюють за ними.

Питання для обговорення:

- Чи важко було копіювати іншого?
- Як ви при цьому почувалися?

Вправа «Дослідження ситуації «небайдужого ставлення»

Час: 30 хв.

На першому етапі ведучий пропонує кожному учаснику самостійно протягом 5 хв. поміркувати над питанням «Яка поведінка або вчинок одногрупників (однокласників) роздратували, засмутили, прикро вразили вас або вашого приятеля?» та занотувати або намалювати відповідь на нього.

Через 5 хв. Ведучий просить кількох охочих учасників (за бажанням) поділитися думками, малюнками й записами (але не називати імен людей, про яких йдеться у випадку).

На другому етапі ведучий запитує у дітей «Яка поведінка або вчинки однокласників справили приємне враження?» та просить знову ж таки протягом 5 хв. занотувати чи намалювати ці випадки. Коли час сплине, він попросить їх представити ідеї і малюнки (у цьому випадку імена називати дозволяється).

На третьому етапі ведучий просить намалювати на ватмані контур тіла людини (як варіант – учасники можуть обвести контур когось із групи). Цей силует стає основою «Небайдужого ставлення».

Ведучий збирає дітей навколо створеного образу і просить поміркувати, які вчинки, лінії ставлення і взаємодії одне з одним перетворять їхній колектив на найкомфортніше середовище (позитивна поведінка).

Після кількахвилинних роздумів він пропонує кожному, хто захоче, взяти маркер і написати всередині силуету усі позитивні аспекти поведінки. (Можливі варіанти: ділитися, слухати, чекати на свою чергу, виявляти підтримку).

Ведучий може запропонувати власні пропозиції після того, як усі діти висловляться. А якщо вони будуть прийнятні групі, то учасники можуть їх додати до силуету.

На четвертому етапі ведучий просить дітей пригадати вчинки, манеру поведінки і ставлення одне до одного, вияви яких у їхньому колективі небажані (негативна поведінка) – глузування, образи, нехтування тощо. Він пропонує всім охочим узяти участь в обговоренні й написати ці слова за межами створеного силуету. Він може додавати власні висловлювання за тією ж умовою, що в попередньому етапі.

П'ятий етап передбачає розміщення на видноті створеного силуету – плакату «Небайдуже ставлення» колективу. Інколи діти бажають дати силуету ім'я.

На цьому етапі ведучий просить учасників вибрати три варіанти негативної поведінки, записані за межами силуету, які, на їхню думку, вони самі здатні подолати у своєму колективі чи установі. Він допомагає членам групи дійти згоди.

На шостому етапі ведучий об'єднує учасників у пари та пропонує дітям:

1. створити одне для одного знаки-символи, які б нагадували про необхідність припинити негативну поведінку (можна використовувати папір червоного кольору (кольору заборони, загрози);
2. створити знаки-символи, що спонукатимуть до позитивної поведінки, яку слід заохочувати в межах дитячого колективу чи навчального закладу (можна використовувати папір жовтого, блакитного та зеленого кольорів)

На завершення учасники демонструють знаки-символи та розміщують їх на стінах як нагадування для дітей.

Підведення підсумків «Ближче одне до одного»

Час: 5 хв.

Ведучий просить учасників по черзі завершити твердження «Якби силует «Небайдуже ставлення» міг говорити, він розповів би нам...».

За бажанням він може заспівати з дітьми у супроводі аудіо запису пісню «Не смійся з мене».

Завдання для самостійної роботи

Час: 5 хв.

Ведучий пропонує дітям групове завдання – для наступного заняття «Територія «Ні – неповазі: статут небайдужого ставлення» виготовити:

- *маленьке штучне вогнище* (можна використати червону або оранжеву тканину, кольоровий папір і / або фольгу)
- *«язички» вогню*, які утворять рамку для напису «Територія “Ні – неповазі”».

Заняття 2.2.

Територія «Ні – неповазі: статут небайдужого ставлення»

Тривалість заняття: 45 хв.

Цілі заняття:

- спонукати дітей виявляти позитивну взаємодію;
- дослідити процес досягнення групових домовленостей.

Структура заняття:

Гра на активізацію «Злива» (5 хв.)

Вправа «Досягнення групових домовленостей «Статут небайдужого ставлення» (20 хв.)

Мозковий штурм «Дотримання Статуту небайдужого ставлення» (10 хв.)

Підведення підсумків «Ближче одне до одного» (5 хв.)

Завдання для самостійної роботи (5 хв.)

Обладнання: картки-сигналізатори (кілька для кожної дитини); «вогнище», розроблене у межах самостійної роботи по завершенні попереднього завдання; плакат «Небайдуже ставлення» на видноті; аркуш паперу і маркер; аудіозапис пісень «Не смійся з мене», «Крихтний вогник мій»; додатки 6, 7.

Гра на активізацію «Злива»

Час: 5 хв.

Завдання вправи – спільними зусиллями відтворити шум зливи.

Попросіть дітей розташуватися навколо вас (сидячи або стоячи). Почніть потирати руки – і нехай діти по черзі (за сигналом ведучого) імітує ваші рухи. Рухайтесь далі по колу, поки всі діти не будуть залучені до вправи.

Проходячи по колу вдруге, клацніть пальцями навпроти кожного з дітей, показуючи, що йому / їй уже час починати робити те саме. Решта дітей тим часом потирають руки, поки ви не дійдете до них і не вкажете на зміну діяльності.

Рухаючись по колу втретє, лясніть долонею по стегну, щоб пролунав характерний звук. Ви йтимете повз дітей і тим самим підказуватимете їм, щоб вони приєднувалися до вас. Це пік зливи.

А тепер імітуйте завершення зливи, поступово переходячи до клацання пальцями, потирання рук і цілковитої тиші. Спиніться на хвилину, щоб почути німу тишу.

Поясніть, що наступна вправа досліджує шляхи співпраці, яка перетворить вашу групу на небайдуже середовище, сповнене співчуття.

Якщо дозволяє час, послухайте разом з дітьми пісню «Крихітний вогник мій». Запросіть кілька дітей розповісти зміст цієї пісні.

Вправа «Досягнення групових домовленостей «Статут небайдужого ставлення»

Час: 20 хв.

Ведучий звертає увагу дітей на плакат «Небайдуже ставлення» колективу (силует), створеного учасниками на попередньому занятті. Він пропонує уважно подивитися на компоненти плакату: прояви прийнятної та неприйнятної поведінки, а також звернути увагу на знаки-символи, які б нагадували про необхідність припинити негативну поведінку, та знаки-символи, що спонукатимуть до позитивної поведінки.

Усе це знадобиться учасникам для створення особливого для їхнього дитячого колективу документу – «Статуту небайдужого ставлення» території «Ні – неповазі» (Додаток 6).

На першому етапі ведучий просить учасників узагальнити приклади несхвальної поведінки, описані за межами силуету «Небайдужого ставлення», та дати відповідь на питання: «*Яка домовленість між членами вашого колективу зможе запобігти такій поведінці у межах дитячого колективу?*»

Ведучий записує усі відповіді учасників на дошці, формуючи перелік можливих тез такої домовленості.

На другому етапі ведучий запитує у учасників про схвальні моделі поведінки, накреслені всередині плакату «Небайдуже ставлення» колективу (силует) та пропонує зафіксувати «*Які тези домовленості допоможуть заохотити використання схвалених моделей поведінки?*»

Зафіксувавши відповіді учасників, *на третьому етапі* ведучий пропонує знайти тези, схожі між собою (на обох плакатах) та об'єднати їх.

На четвертому етапі ведучий пропонує учасникам сформулювати фінальну версію особливого для їхнього дитячого колективу документу – «Статуту небайдужого ставлення» території «Ні – неповазі».

Ведучий зачитує кожну тезу Статуту повністю (наприклад: «Ми погоджуємося не обзивати одне одного...» тощо.

До уваги ведучого!

Обов'язкові для виконання правила:

- кожен має право на приватність: якщо ти не хочеш висловлюватися з якоїсь особистої причини, ти можеш не брати участі в обговоренні;
 - кожен має право на конфіденційність: усе, що сказано, не вийде за межі кімнати;
 - кожен має право на повагу: приниження та інші вияви неповаги неприйнятні.
- Якщо ці правила для виконання не були включені до Статуту, запропонуйте їх учасникам, попередньо обґрунтувавши.*

Перетворіть опитування на розвагу. Попросіть дітей створити групу підтримки для схвалення (ТАК!) кожної тези Статуту. На її підтримку учні можуть підхоплюватися з місця, вигукуючи «ТАК!», або весело тиснути одне одному руки тощо. Пізніше, у ході особливої церемонії, кожен учасника поставить свій підпис під «Статутом» і пообіцяє виконувати його положення.

Мозковий штурм «Дотримання Статуту небайдужого ставлення»

Час: 10 хв.

Ведучий пропонує учасникам методом мозкового штурму напрацювати варіанти реакції дитячого колективу у разі недотримання його членами Статуту небайдужого ставлення» території «Ні – неповазі» (Додаток 7).

Ведучий занотовує ідеї дітей. Також він може запропонувати власні варіанти, серед яких:

- намалювати картинку-вибачення для скривдженого;
- зробити скривдженому (ій) якусь приємність;
- перепросити і сказати, що тобі подобається в цій людині тощо.

Наприкінці ведучий пропонує дітям домовитися час від часу перевіряти, як виконується «Статут небайдужого ставлення» території «Ні – неповазі» і створює графік таких перевірок. Найближча перевірка – наступне тренінгові заняття.

Наостанок, ведучий прикріплює великий знак «Ні – неповазі» на зразок того, що є на цій сторінці, й вивішує його на зовнішньому боці дверей кімнати. Це символізує початок дії Статуту небайдужого ставлення» території «Ні – неповазі».

Підведення підсумків «Ближче одне до одного»

Час: 10 хв.

Роздайте дітям картки-сигналізатори і попросіть їх подумати, які з видів приниження, на їхню думку, найважливіше викоринити з їхнього життя. Діти мають записати (для молодших дітей продиктуйте) по одному прикладу негативної поведінки на картку.

Дозвольте їм використати стільки карток-сигналізаторів, скільки вони захочуть.

На наступному етапі нехай діти стануть навколо створеного ними в межах самостійної роботи символічного «вогнища» (або кошика для сміття – за відсутності першого). Під час тихого програвання аудіо-запису пісні «Не смійся з мене» попросіть кожного з дітей принести, озвучити і викинути свої знаки негативної поведінки до сміттевого кошика або символічно спалити їх у «вогні». Тим самим кожний учасник зголошується викоринити їх зі свого життя.

Завдання для самостійної роботи

Час для інструктажу: 5 хв.

Попросіть дітей самостійно оформити футболки (можна з паперу), використовуючи позитивні слова із силуету «Небайдужого ставлення».

Або ж, попередньо об'єднавши у невеликі підгрупи, створити оберіг турботи для вашого колективу, використавши старий одяг (зробити щось на зразок городнього опудала). У такому разі, ведучий просить дітей додати до опудала елементи, які символізують вияви небайдужості: великі вуха, щоб прислухатися до думок, довші руки для обіймів тощо.

Заняття 2.3.

Свідомі вияви небайдужого ставлення до дітей

Тривалість заняття: 45 хв.

Цілі заняття:

- визначитися з особливостями турботливої поведінки;
- закріпити вияви небайдужого ставлення;
- підвищити рівень самоповаги, власної гідності й емпатії;
- поширювати атмосферу зони «Ні – неповазі» за межі навчального закладу та, зокрема, дитячого колективу;
- надихати дітей, спонукаючи їх працювати над власними обіцянками.

Структура заняття:

Гра на активізацію «Відлуння почуттів» (5 хв.)

Вправа «Турбота» (15 хв.)

Вправа «Планування виявів турботи» (15 хв.)

Підведення підсумків «Ближче одне до одного» (5 хв.)

Завдання для самостійної роботи (5 хв.)

Обладнання: велике паперове серце чи інший символ дружби; приладдя для малювання; папірці з іменами дітей; аудіо-запис пісні «Не смійся з мене».

Гра на активізацію «Відлуння почуттів»

Час: 5 хв.

Ведучий збирає дітей у коло та пояснює правила гри: «Кожному учаснику пропоную по черзі завершити фразу «Я відчуваю, що про мене дбають, коли...». Черговість будемо відзначати за допомогою м'ячика – у кого він у руках, той говорить, а завершивши кидає його тому учаснику, хто ще не говорив. Гра закінчується тоді, коли усі учасники завершать фразу».

По завершенні гри, ведучий пояснює, що сьогодні учасники говоритимуть про доброту, турботу, дружбу і знайдуть їх приклади у житті дитячого колективу та навчального закладу взагалі.

Вправа «Турбота»

Час: 15 хв.

Об'єднайте дітей у пари і попросіть протягом 5 хв. поділитися між собою:

а) випадком з життя, коли хтось виявив до них доброту і турботу;

б) випадком, коли вони самі були уважними і добрими до когось у стінах навчального закладу.

По завершенні часу, попросіть кількох охочих поділитися своїми історіями з рештою групи, або, якщо дозволяє час, нехай кожна пара виголосить свою розповідь.

На наступному етапі згрупуйте пари по шість осіб і попросіть їх:

а) визначити перелік ознак доброго ставлення;

б) обговорити, що утримує нас від проявів доброти одне до одного.

На виконання цього завдання дається 5 хв. По завершенні групи презентують свою роботу.

Вправа «Планування виявів турботи»

Час: 15 хв.

Ведучий об'єднує учасників у групи по 5-7 осіб і пропонує ситуацію:

«Протягом 5 хв. ви будете групами мандрівних репортерів, які «полюють» на добрі вчинки, випадки співпраці, дбайливого ставлення в межах свого навчального закладу і / або фіксують вияви турботи з боку своїх однолітків. Вам варто проаналізувати власне оточення і виявити приклади турботливого ставлення, які ви ініціювали чи засвідчили. Через 5 хв. ви маєте представити їх».

По завершенні часу учасники презентують свою роботу.

До уваги ведучого!

Заняття «Свідомі вияви небайдужого ставлення» можна продовжити у часі – у неформальній атмосфері. Пограйте з дітьми в «таємних приятелів»: покладіть у капелюх папірці з прізвищами всіх дітей й попросіть кожного витягти лише один з них (якщо учасник витягнув власне прізвище – слід замінити папірець на інший).

Завдання – зробити щось хороше власникові цього імені до наступного заняття так, щоб добродій залишився невідомим. Наступного тренінгового заняття діти можуть поділитися тим, яка приємність із ними сталась, і спробувати здогадатися, хто був їхнім «таємним приятелем».

Підведення підсумків «Ближче одне до одного»

Час: 5 хв.

Під аудіозапис пісні «Крихітний вогник мій» запропонуйте дітям гру на завершення.

Наприкінці заняття попросіть дітей утворити коло, тримаючись за руки.

Почніть вправу «електричний струм», стискаючи руку дитини справа від вас. Вона передає імпульс далі, стискаючи руку того, хто стоїть справа від неї. Коли «струм» оббіжить усе коло, почніть ізнову, використавши складнішу манеру (наприклад, два

короткі стискання або одне коротке після довгого). Доброта, як і «електричний струм» цієї вправи, заражує і легко поширюється. Дайте їй поштовх!

Завдання для самостійної роботи

Час для інструктажу: 5 хв.

Попросіть дітей самостійно укласти словничок із визначеннями нових слів, як-от: «турбота», «співчуття», «доброта» та поміркувати над питаннями:

- Чого навчають нас супергерої, які віддають перевагу співпраці, а не змаганням?
- Що станеться, якщо ми застосовуватимемо силу для здійснення своїх бажань усупереч мирній співпраці?

Попросіть дітей створити власного супергероя, який черпає силу зі своєї здатності співпрацювати!

Якщо обрати групове завдання, то, в такому разі, об'єднайте дітей у групи по четверо і дайте завдання розробити спільний мистецький проект. Кожна група представляє *один* художній витвір, присвячений проблемному питанню (діти можуть обирати):

- якби доброта була твариною, яка б це була тварина (запропонуйте власне бачення);
- якби доброта була супергероєм, що б то був за супергероєм (запропонуйте власне бачення);
- яка вона, доброта (який вигляд має доброта).

Заняття 2.4.

«Розширення меж програми – створення проекту колективного вчинку»

Тривалість заняття: 45 хв.

Цілі заняття:

- визначити проблеми, які заважають комфортно перебувати у колективі;
- розробити проект колективного вчинку «Свідомий вияв турботи».

Структура заняття:

Гра на активізацію «Павучок» (5 хв.)

Вправа «Подорож на 5 років» (10 хв.)

Мозковий штурм «Що заважає нашому колективу бути ідеальним?» (10 хв.)

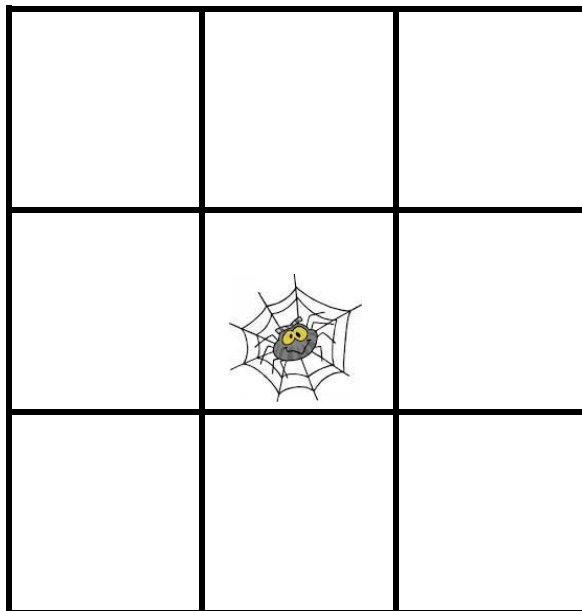
Вправа «Конструювання проекту колективного вчинку «Свідомий вияв турботи» (20 хв.)

Обладнання: приладдя для малювання, ведення записів, ватмани, маркери.

Гра на активізацію «Павучок»

Час: 5 хв.

Ведучий малює на дошці сітку, а всередині неї – павучка:

Кожний учасник по черзі пересуває павучка з клітини на клітину, називаючи напрям (праворуч, ліворуч, уверх, униз). Але треба пам'ятати, що павучок не пересувається по діагоналі, а лише по вертикалі та по горизонталі. Забороняється також виводити його за межі поля. Учасники слідкують в уяві за пересуванням павучка, і, коли

він опиняється всередині, – всі плескають у долоні. Подорож павучка продовжується, доки кожен з учасників не покерує ним.

Вправа «Подорож на 5 років»

Час: 10 хв.

Попросіть дітей заплющити очі й уявити, ніби якась дуже приязна істота бере їх на борт космічного корабля. Вона повертає дитину до (міста / її рідної домівки, закладу, колективу) лише через п'ять років. Місто, домівка, заклад чи дитячий колектив зовні не змінилися, тільки стали досконалішими. Попросіть дітей розплющити очі тоді, коли вони будуть готові повернутися в сьогоднішній день.

На наступному етапі попросіть дітей протягом 5 хв. намалювати чи занотувати опис того, що вони уявляли в своєму «ідеальному світі».

По завершенні запропонуйте усім бажаним поділитися побаченим, акцентувавши на змінах, які відбулися за 5 років відсутності на планеті.

Мозковий штурм «Що заважає нашому колективу бути ідеальним?»

Час: 10 хв.

На першому етапі попросіть дітей обміркувати і дати відповідь на питання:

– *Які проблеми нашого колективу не дозволяють йому стати «ідеальним»?*

Усі відповіді зафіксуйте на ватмані або дошці.

На другому етапі спонукайте дітей обрати п'ять проблем із визначеного переліку, які вони вважають найсерйознішими і напишіть їх як заголовки на п'яти великих аркушах паперу, розвішених у кімнаті.

На третьому етапі попросіть дітей заносити до цих аркушів власні ідеї щодо подолання цих проблем, вільно рухаючись кімнатою (найменші діти можуть надиктувати свої ідеї). Так, наприклад, під заголовком «Бійка за гойдалку» вони можуть написати: «домовитися про чергу і обмежити час використання гойдалок».

Коли плакати будуть заповнені, прочитайте їх уголос для всього дитячого колективу. Обговоріть деякі пропозиції.

Вправа «Конструювання проекту колективного вчинку «Свідомий вияв турботи»

Час: 20 хв.

Використовуючи напрацювання у попередній вправі, зв'яжіть тематику майбутнього проекту колективного вчинку до п'яти ідей, які виявилися для дітей найцікавішими. Обговоріть їх детальніше та оберіть з них – лише одну, яка ляже в

основу проекту «Свідомий вияв турботи», який здійснюватимете в дитячому колективі чи навчальному закладі наступного тижня.

До уваги ведучого!

Приклади ідей для проекту «Свідомий вияв турботи»:

прибирання ігрового майданчика, поповнення бібліотечного фонду, зустріч із мешканцями місцевого будинку для людей похилого віку, виготовлення листівок для хворих дітей, праця в їдальні для безпритульних тощо.

На наступному етапі:

1. Створіть план і визначте час втілення проекту.
2. Оберіть комітет із шести дітей, котрі мають організувати проект, і спонукайте їх визначитися з двома головними координаторами. Ті, своєю чергою, забезпечуватимуть матеріально-технічну базу проекту «Свідомий вияв турботи», визначатимуть різноманітні завдання для організаційного комітету і підгруп із решти дітей.
3. Організаційний комітет дає певне завдання кожній дитині. Наприклад, матеріально-технічне забезпечення може потребувати створення підкомітетів із транспортування, продовольства, прибирання, виготовлення листівок подяки тощо.
4. Організаційний комітет обирає двох репортерів, які фіксуватимуть кроки здійснення проекту «Свідомий вияв турботи» і доповідатимуть (усно чи письмово) колективу в цілому.

Допоможіть дітям зробити кроки, які реально можна втілити в життя. У пориві ентузіазму плани дітей можуть сягнути задалеко, стати занадто амбітними. Обмежте свою роль порадами, наголошуючи на тому, що цей проект цілком належить їх колективу.

Поясніть, що для наступних проектів у межах проекту «Свідомий вияв турботи» обиратимуться різні організаційні комітети, щоб до кінця року всі діти одержали нагоду побувати в ролі керівників. Сплануйте наступний крок ваших «Свідомий вияв турботи» невдовзі по тому, як буде завершено попередній.

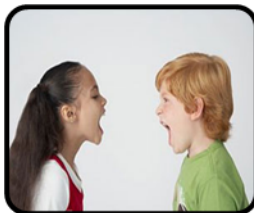
До уваги ведучого!

Діти потребують можливості тренуватися, відпрацьовувати навички, а також потребують підтримки педагогів, щоб навчитися засад співпраці.

Тому створення атмосфери дбайливої спільноти є перспективним завданням для будь-якого колективу. Окрім закріплення вмінь, наведених у цьому посібникові, та підтримки дітей у виконанні правил Статуту території «Ні – неповазі» протягом усього навчального року, допомагайте дітям вправлятися і вдосконалюватись у таких видах діяльності: зміна ролей; позитивне реагування на дії оточення; продукування ідей; прохання про допомогу; вміння приймати допомогу; співпраця з членами групи і колективу; спільна розробка колективного проекту; відкладання власних потреб на користь потреб групи.

ТЕМАТИЧНИЙ БЛОК 3 «ТВОРЧЕ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТУ»

Слова, які кривдять, і слова, які лікують

- Розв'язання конфліктних ситуацій ґрунтується на вміннях, які ви виробляли протягом впровадження програми «Не смійся з мене»: вираженні й опануванні почуттів, турботі, співчутті, співпраці.
- Зважаючи на те, що дітей рідко залучають до обговорення і безпосереднього вирішення конфліктів, їх можна і треба скеровувати таким чином, щоб вони набували вмінь не тільки давати собі раду з конфліктами, а й мати від того втіху.
- Гордість і самоповага, що їх розвивають у собі діти, допоможуть вашому колективу функціонувати злагодженіше, звільняючи вас від необхідності постійно тиснути на дітей і надаючи вам змогу просто втручатися в ситуацію в разі необхідності

Цілі тематичного блоку

Завдяки ідеям із цього підрозділу ви допоможете дітям:

- розв'язувати проблеми, уникаючи слів і дій, які можуть завдати іншим кривди;
- розуміти механізми загострення конфліктів;
- використовувати твердження від першої особи («я-повідомлення») для обміну почуттями і подолання проблемних ситуацій;
- усвідомлювати різні погляди на конфлікт

Структура тематичного блоку «Вираження почуттів»

Заняття 3.1. На місці іншого

Заняття 3.2. Конфлікт назріває

Заняття 3.3. Спуск ескалатором за допомогою «Я-повідомлень»

Заняття 3.4. Вчіться давати рішучу відсіч

Практична робота «Розширення меж програми»

До уваги ведучого!

Мета розв'язання конфлікту – допомагати дітям знаходити рішення, яке задовольнить усіх. Щоб навчитися творчо розв'язувати конфліктні ситуації, наприклад створювати можливості для відпрацювання навичок, роз'яснювати проблему дітям і добиватися її подальшого розв'язання, пропагувати творчі шляхи виходу з проблемної ситуації, підштовхувати конфлікт до завершення, у нагоді стануть матеріали, подані у додатку 2.

Заняття 3.1. На місці іншого

Тривалість заняття: 45 хв.

Цілі заняття:

- дослідити різні погляди в конфліктній ситуації;
- вміти ставати на позицію іншої людини;
- розглянути вплив глузування на людську психіку;
- укласти в колективі домовленість щодо образ.

Структура заняття:

Гра на активізацію «Збираймося разом» (5 хв.)

Розповідь «Оббреханий вовк» (10 хв.)

Постановка сценки «Проблема глузування» (10 хв.)

Рольова гра «На місці іншого» (15 хв.)

Підведення підсумків «Ближче одне до одного» (3 хв.)

Завдання для самостійної роботи (2 хв.)

Обладнання: плакат із двома великими відбитками ніг; папір і маркери (у достатній кількості для всіх дітей); сценарій заходу «Проблема глузування»; набір рольових карток «Проблема глузування» для кожної пари дітей; можливість переказати дітям оповідку «Оббреханий вовк»; додаток 8.

Гра на активізацію «Збираймося разом»

Час: 5 хв.

Запитайте дітей, хто з них має досвід спільної праці, під час планування або здійснення якої виник конфлікт. Запропонуйте їм підняти руки.

На наступному етапі запропонуйте дітям створити дві групи:

1. до першої групи ввійдуть діти, які брали участь у конфлікті;
2. до другої – які не мають такого досвіду.

Запитайте у учасників, яка група більша³.

Оскільки ті, хто мав конфлікти, зазвичай становлять більшу групу, це буде сприятливою нагодою ведучому відзначити, що проблеми не є рідкісним явищем! Конфлікт – частина життя, однак вона не має бути негативно забарвленою. Насправді

³ Зазвичай більшою є група, куди увійшли діти, які брали участь у конфлікті.

проблемна ситуація означає зростання рівня можливостей, вона здатна навіть покращити взаємини, звичайно, залежно від того, яким чином її розв'язують.

Розкажіть дітям коротеньку історію з власного життя про конфлікт, вирішення якого сприяло поліпшенню ваших стосунків із кимось.

Тепер поясніть, що ви будете вивчати один із механізмів творчого і продуктивного розв'язання конфліктних ситуацій – *уміння бачити проблему очима іншої людини*.

Розповідь «Оббреханий вовк»

Час: 10 хв.

Виразно прочитайте оповідання «Оббреханий вовк» і обговоріть його з дітьми.

Оббреханий вовк

Ліс був мені домівкою. В ньому я жив і про нього дбав. Намагався тримати його в чистоті й порядку. Та якось, прибираючи залишене кимось сміття, я почув кроки. Я плигнув за дерево і побачив дівчинку з кошиком, яка крокувала по доріжці. Мене відразу охопили підозри, бо вона була якось дивно вдягнена – вся в червоному, а голову накрила так, ніби не хотіла, щоб її хтось упізнав. Природно, я заступив їй дорогу, воліючи перевірити, що до чого. Я запитав, хто вона така, куди і звідки йде. Дівчинка задерла носика і спогорда відмовила, що йде до своєї бабусі. Тоді витягла з кошика цукерку, поклала в рот, а обгортку кинула додолу. Тільки уявіть собі! Гидко вже те, що дівчисько прийшло до мого лісу без дозволу й нагрубіянило мені. А тепер воно взялося смітити в моїй оселі! І я вирішив провчити нахабу.

Я мерщій побіг до будинку її бабусі. Коли побачив стареньку, то зрозумів, що я її знаю. Кілька років тому я допоміг їй позбутися пацюків. Коли я пояснив, що сталося, вона погодилась допомогти провчити онуку. Бабуся зголосилася ховатись під ліжком, поки я її не покличу.

Коли дівчинка прийшла, я запросив її до спальні, де лежав у ліжку, вдягнений як її бабуся. Вона увійшла й насамперед ущипливо зауважила, що в мене, мовляв, великі вуха. Попередня образа мене не полишала, і найкраще, на що я спромігся, – це сказати, що вони великі для того, щоб краще її чути. Однак вона так само в'їдливо вказала на мої банькаті очі. Оскільки я завжди намагаюся контролювати почуття, то знехтував цією кривдою і пояснив, що вони банькаті, щоб ліпше її бачити. Та її наступні слова справді мене образили. Вона щось сказала про мої великі зуби. І тут я зірвався. Знаю, мені слід було опанувати себе і владнати ситуацію, але я просто більше не міг стримувати гнів. Скочивши з ліжка, я рикнув: «Вони допоможуть мені, любя, тебе з'їсти!»

Жоден вовк ніколи б не з'їв дівчинку. Звичайно ж, і я не збирався її їсти. (У будь-якому разі, я певен, вона виявилась би несмачною). Все, чого я домагався, – трохи налякати її. Але навіжене дитя почало кружляти будинком і репетувати. Я погнався за нею з думкою, що коли впіймаю, то зможу заспокоїти.

Несподівано двері з тріском розчахнулися – на порозі виріс величезний лісоруб із сокирою. Я зрозумів, що вскочив у халепу, і вистрибнув із будинку крізь вікно у чому був. Але це не кінець. Бабуся так і не розповіла всієї історії до кінця. Іще задовго до того випадку ходили чутки, буцімто я підлий і небезпечний. Тепер усі мене уникають. Може, дівчинка потім і жила довго і щасливо, але я – так точно ні.

Питання для обговорення:

- Що це за казка?
- Попросіть когось стисло переказати оповідку «Червона Шапочка».
- Запитайте, що відрізняє оповідання «Оббріханий вовк» від «Червоної Шапочки», а в чому вони збігаються.

Потім утворіть два кола з дітей: внутрішнє коло дивиться назовні, а зовнішнє – всередину, так що всі тримають одне одного в полі зору.

Учасника з внутрішнього кола пов'язує з учасником із зовнішнього кола одне запитання. Після кожного питання ви заохочуватимете зовнішнє коло зміщуватися на одного учасника ліворуч, щоб у кожного був новий партнер.

Учасники як внутрішнього, так і зовнішнього кола відповідатимуть на запитання. Після кожного запитання викликайте дітей поділитися думками:

- які твої враження від Червоної Шапочки з оригінальної історії? (зміна партнерів)
- які твої враження від вовка з оригінальної казки? (зміна партнерів)
- чому, на твою думку, ти так поставився до вовка з оригінальної казки? (зміна партнерів)
- чому в сьогоднішньому оповіданні вовк вирішив дати дівчинці урок? (зміна партнерів)
- що робить вовк, коли більше не може контролювати свою лють? (зміна партнерів)
- чи віриш ти вовкові? (зміна партнерів)
- якщо твоє ставлення до вовка змінилося, то чому? (зміна партнерів)
- яким би було твоє ставлення до вовка, якби ми почули тільки його позицію? (зміна партнерів)
- згадайте випадок, коли ваша думка відрізнялася від позиції мами, тата чи іншого дорослого, який вам не байдужий (зміна партнерів)
- чи можете ви згадати випадок (із власного життя або почутий вами), коли ворог перетворився на друга? Як це сталося?

Постановка сценки «Проблема глузування»

Час:10 хв.

Обговоріть, що таке «концепція погляду». На думку Червоної Шапочки, лихий вовк намагався її з'їсти. Як стверджує вовк, він просто хотів дати дівчинці урок.

Поясніть, що в конфліктній ситуації кожен з її учасників має власні погляди. Часто ми переконані, що одна сторона конфлікту (зазвичай ми самі) відстоює єдино слушну і правильну позицію, а позицію іншого сприймаємо як хибну й погану. Утім, здебільшого все не так просто.

Щоб вирішити, хто насправді має рацію, а хто ні, важливо зрозуміти обидві сторони конфлікту. Викличте двох охочих розіграти сценку «Проблема глузування» чи – для найменших – розіграйте її за допомогою ляльок.

Сценарій конфлікту «Проблема глузування» (Додаток 8)

Перша дитина (у їдальні за довгим столом із друзями): Ми тут (махає), Поросятку. Йди до нас.

Друга дитина (вдає, що не чує).

Перша дитина: Пороссяяяяяяяяяяяяяяя! (Сміється): Ну ж бо, ми тут!

Друга дитина: Я сидітиму з кимось іншим...

Перша дитина: Та чого ти, ми залишили тобі місце. Це місце для свинки. (Друзі регочуть).

Друга дитина: Я не хочу з тобою сидіти. Ти просто нікчема!

Перша дитина: Подивіться, хто тут нікчема! Я залишив тобі місце, але забудь про це. Ми не хочемо, щоб ти тут сидів.

Обговоріть її, зокрема такі моменти:

- *Як, на вашу думку, зараз почувається кожна дитина?*
- *Чому, на вашу думку, Друга дитина сердиться?*
- *Чому сердиться Перша дитина?*
- *Чи знала Перша дитина, що Другій дитині не подобається, коли її називають «поросятком»?*

Рольова гра «На місці іншого»

Час: 15 хв.

До уваги ведучого!

Якщо діти ще малі для рольової гри, розіграйте сценку за допомогою ляльок, а потім задавайте питання за наведеним прикладом.

Об'єднайте дітей у пари, заохотьте кожного намалювати і вирізати дві пари відбитків черевиків на плакаті й позначте їх як «Перша дитина» і «Друга дитина», або, якщо заняття проводиться на відкритому повітрі, діти можуть намалювати відбитки на землі. Дві пари відбитків мають бути розташовані одна навпроти одної.

Один із дітей виступатиме в ролі Першої дитини, інший – Другої дитини. Роздайте дітям відповідні картки-ролі (додаток 8) і попросіть прочитати їх про себе. Нехай діти стануть на відбитки. Поясніть, що «черевики» мають магічну силу, примушують того, хто на них стоїть, розуміти позицію певної дитини.

Нехай кожна дитина приміряє обидві ролі. Спочатку Перша дитина пояснює своє бачення, а Друга дитина слухає. Далі Друга дитина пояснює свою позицію, а Перша слухає. Потім вони міняються місцями.

Коли всі пари виступили в обох ролях, запитайте: тепер, коли ви краще розумієте, як почувалася Перша дитина, що вона мала б сказати Другій дитині (можливі варіанти: «Я перепошую», «Я не розумів, як ти почувашся», «Я не мав наміру тебе скривдити», «Я більше не називатиму тебе “поросятком”» тощо). Проведіть «мозковий штурм» щодо найкращих способів вибачення. Тепер запитайте, що Друга дитина хотіла би сказати Першій дитині («Шкода, що я не сказав тобі, як мене ображає твоє глузування» тощо).

Попросіть дітей навести приклади того, як Перша дитина може відшкодувати Другій дитині цю кривду.

Зберіть дітей знов у групу і запитайте, чи є виправдання образам. Зазвичай діти відповідають, що вони розуміють, коли хтось просто по-доброму жартує, а коли ні. Але вправа доводить, що іноді важко розрізнити, чи хтось жартує або кепкує по-доброму, і жарт може перетворитися на образу. Коли щось завдає кривди іншому, це не смішно. Як учням пересвідчитися, що їхні жарти нікого не кривдять?

До уваги ведучого!

Якщо маєте досить часу, об'єднайте дітей у пари і нехай вони обговорять наведені нижче питання. Дайте кожному в парі дві хвилини для відповіді на одне питання. Згадайте конфліктні ситуації (у яких ви брали участь чи які спостерігали), зумовлені різними поглядами. Що сталося? Якими були дві позиції? Яким чином глибше розуміння поглядів партнера змогло б посприяти вирішенню цього конфлікту?

Підведення підсумків «Ближче одне до одного»

Час: 3 хв.

Відзначте ваші досягнення на цьому етапі програми. Заспівайте разом пісню «Не смійся з мене», тримаючись за руки. Закінчіть вправу 30 секундами тиші й мелодійним груповим «ТАК».

Завдання для самостійної роботи

Час: 2 хв.

Спонукайте дітей написати або інсценувати версію казки «Про kota в чоботях» з позиції Велетня.

Заняття 3.2. Конфлікт назріває

Тривалість заняття: 45 хв.

Цілі заняття:

- зрозуміти, як ускладнюється конфліктна ситуація;
- визначити подразники ускладнення проблеми.

Структура заняття:

Гра на активізацію «Збираємося разом: якби конфлікт був кольором...» (5 хв.)

Інформаційне повідомлення «Конфлікт ускладнюється» (5 хв.)

Вирішення проблемної ситуації «Конфлікт через рюкзак» (25 хв.)

Вправа «Збори колективу: перевірка виконання зобов'язань Статуту небайдужого ставлення території «Ні – неповазі» (5 хв.)

Підведення підсумків «Ближче одне до одного» (5 хв.)

Обладнання: аркуш для вправи «Конфлікт через рюкзак» (по одній копії на кожную пару дітей); плакат і маркери; м'який рюкзак (додатковий реквізит, якщо ви добиратимете охочих для інсценування історії); клей, ножиці й кольорові олівці; широкий вибір яскравого кольорового паперу (не використовуйте чорний і білий). Особливо придатний папір для орігамі; додаток 9.

Гра на активізацію «Збираємося разом: якби конфлікт був кольором...»

Час: 5 хв.

Розкладіть велику кількість кольорового паперу на столі чи на підлозі. Попросіть дітей визначити колір, яким, на їхню думку, можна позначити конфлікт.

Скажіть: «Якби конфлікт був кольором, це був би...» і спонукайте дітей обрати кольоровий аркуш. Дайте дітям кілька хвилин, щоб у парах пояснити свій вибір. Попросіть кількох охочих поділитися своїми думками.

Інформаційне повідомлення «Конфлікт ускладнюється»

Час: 5 хв.

Попросіть дітей описати ескалатор. Якщо вони не знають, що це, поясніть, що ескалатор – це сходинки, які рухаються вгору чи вниз. Намалюйте його на дошці.

Поясніть, що коли конфліктна ситуація погіршується, ми говоримо, що вона ускладнюється. Розмістіть на дошці пояснення ускладнення і біля нижньої сходинки

ескалатора напишіть «Ти просто трохи засмучений», а на верхній сходинці – «Ти ДУЖЕ ЗЛИЙ».

Дайте стисле пояснення: «Зазвичай конфліктна ситуація ускладнюється крок за кроком. Конфлікт може початися з того, що чийсь слова чи дії трохи тебе засмучують. Потім ти можеш сказати щось таке у відповідь (коли ти вже засмучений), що може засмутити ту людину навіть дужче. Перш ніж ти про це дізнаєшся, ви обоє вже дуже розсердитесь. Іноді брати участь у конфлікті – це ніби проїхатися на ескалаторі: щойно на нього ступиш, як ти вже рухаєшся вгору. На щастя, глибше розуміння того, яким чином розгоряється конфлікт, допоможе тобі зупинити ескалатор – перш ніж ти і твій партнер вщерть переповнитися люттю».

Вирішення проблемної ситуації «Конфлікт через рюкзак»

Час: 25 хв.

Прочитайте історію, подану нижче (чи інсценізуйте за допомогою двох дітей):

«Поки Даринка діставала бутерброди з шафки, її рюкзак випадково злетів з плеча і стукнув Дмитрика по голові. «Ой! – зойкнув Дмитрик, потираючи потилицю. – Обережніше, ти, незграбо!»

Даринка почувалася прикро через те, що вдарила Дмитрика, але їй не сподобалося, що він назвав її незграбою. Це ж просто випадковість! «Що ти як маленький! Не треба так реагувати», – відказала Даринка.

Дмитрик по-справжньому розлютився. Коли Даринка нахилилася, щоб підняти рюкзак, він віджбурнув його геть.

До шафок підійшов дорослий і запитав: «Через що весь цей галас?»

Даринка і Дмитрик вказали одне на одного. «Це він / вона все почав / почала!» – мовили вони водночас».

Інсценування «Конфлікту через рюкзак»

Даринка: (наближається, щоб дістати з шафки бутерброди, коли її рюкзак випадково падає на голову Дмитрика).

Дмитрик: (потираючи голову) Ой! Обережніше, ти, незграбо!

Даринка: (почувається прикро через те, що вдарила Дмитрика, але їй не подобається, що він назвав її незграбою). Це ж випадковість! Що ти як маленький! Не треба так реагувати. (Даринка схиляється, щоб підібрати рюкзак).

Дмитрик: (починає злитися по-справжньому, і коли Даринка схиляється, щоб підняти рюкзак, відкидає його геть).

Учитель: Через що весь цей галас?

Даринка і Дмитрик: (в один голос, вказуючи одне на одного): Це він / вона все почав / почала!

Об'єднайте дітей у групи з двох чи трьох осіб для співпраці і дайте кожній групі копію оповідання (додаток 9), плакат, клей, ножиці й кольорові олівці. Попросіть їх

розрізати оповідання «Конфлікт через рюкзак» на частинки. А для найменших дітей розіграйте сценку за допомогою ляльок.

Заохотьте дітей намалювати ескалатор із чотирьох сходинок на аркуші-плакаті. Поки ви ще раз читаете історію, нехай діти розташують відповідні частинки оповідання на плакаті, визначаючи кожну зі сходинок ускладнення конфліктної ситуації. Для найменших дітей намалюйте ескалатор на дошці і разом із дітьми визначте місця, у яких конфлікт дедалі ускладнюється.

Коли діти завершать роботу, обміркуйте, як ускладнюється конфлікт:

- Що спричинило конфліктну ситуацію?
- Що учні розмістили на верхівці ескалатора?
- Як повелися діти, як це ускладнило конфліктну ситуацію?

Після докладного обговорення дій у запропонованій ситуації допоможіть дітям узагальнити й визначити типи поведінки, які ведуть до ускладнення конфлікту. Запишіть їхні відповіді на аркуші-плакаті під заголовком «Дії, що ускладнюють конфлікт».

Запитайте, як по-іншому могли б повестися Даринка і Дмитрик, щоб не погіршувати ситуацію. Як би вони могли розв'язати проблему?

Питання для обговорення:

- Чи були ви коли-небудь учасником подібного конфлікту?
- Як він ускладнювався?
- Яким чином було вирішено питання?
- Як інакше ви могли б розв'язати цю проблему?

Вправа «Збори колективу: перевірка виконання зобов'язань Статуту небайдужого ставлення» території «Ні – неповазі»

Час: 5 хв.

Пригадайте положення Статуту небайдужого ставлення» території «Ні – неповазі».

Об'єднайте дітей у пари і зініціюйте обмін думками щодо того, як виконуються встановлені правила. Із чим не виникає проблем? Що не спрацьовує? Обміркуйте питання всі разом. Заохотьте дітей поділитися власними думками з рештою колективу.

Запитайте дітей, що вони хотіли б додати, як воліють покращити «Статут небайдужого ставлення». Якщо ви щось додаєте чи змінюєте, не забудьте про загальне схвалення групою. Визначте дату майбутньої перевірки виконання правил «Статуту».

Підведення підсумків «Ближче одне до одного»

Час: 5 хв.

Утворіть із дітьми коло і попросіть за допомогою рухів тіла показати ситуації «Конфлікт ускладнюється...» і «Конфлікт згасає...». Нехай кожен роззирнеться і погляне, як його товариші по-різному зображують проблемну ситуацію за допомогою рухів тіла.

Заняття 3.3.

Спуск ескалатором за допомогою «Я-повідомлень»

Тривалість заняття: 45 хв.

Цілі заняття:

- ознайомитися зі зверненнями до другої особи («ти-повідомлення») як із діями, що ускладнюють конфлікт;
- вивчити схему «я-повідомлень»;
- потренуватися у побудові «я-повідомлень».

Структура заняття:

Гра на активізацію «Збираємося разом» (5 хв.)

Інформаційне повідомлення «Знайомство з «Я-повідомленнями» (10 хв.)

Вправа «Постановка сценки» (20 хв.)

Підведення підсумків «Ближче одне до одного» (5 хв.)

Завдання для самостійної роботи (5 хв.)

Обладнання: роздатковий матеріал «Більше практики побудови “я-повідомлень”» (досить копій рольових карток, порізаних на смужки, як було показано, для кожної пари дітей – по дві чи три сценки); картки-сигналізатори і маркери для кожної дитини (по одній картці на дитину); двоє дітей, готових до участі в постановці «Сценки 1».

Гра на активізацію «Збираємося разом»

Час: 5 хв.

Роздайте картки-сигналізатори і попросіть дітей написати на одному боці, як би вони почувалися, коли б ви їм сказали: «Ти завжди забуваєш вчасно прибрати приладдя для малювання!» Нехай вони піднімуть картки так, щоб усі могли бачити слова на позначення почуттів. Попросіть дітей озирнутися й поглянути на картки решти дітей. Відзначте широке розмаїття почуттів. Запитайте, що спільного мають усі ці почуття?

Тепер попросіть дітей написати на зворотному боці картки, як би вони почувалися, коли б ви сказали їм: «Мене засмучує, коли твоє приладдя для малювання вчасно не прибрано». Попросіть дітей підняти їхні картки так, щоб усі могли бачити написані на них слова на позначення почуттів. Відзначте розмаїття почуттів. Запитайте, що спільного мають усі ці почуття?

Інформаційне повідомлення «Знайомство з «Я-повідомленнями»

Час: 10 хв.

Поясніть, що твердження «Ти завжди забуваєш вчасно прибрати своє приладдя для малювання!» – це «ти-повідомлення». «Ти-повідомлення» починаються з «ти» і зазвичай ускладнюють або погіршують конфліктну ситуацію. Співрозмовник відчуває, що на нього нападають, тому намагається захищатися чи відплатити тим самим. І це підвищує рівень складності конфлікту. «Ти-повідомлення» – ніби величезний вказівний палець у бік співрозмовника. Майже кожен намагається захиститися від цього тицяння, й собі показуючи на іншого пальцем: «Ти завжди забуваєш...», «Ти ледар...» тощо.

Ознайомте дітей з «я-повідомленнями» як зі способом досягти мети шляхом демонстрації сили, а не приниження іншого. За допомогою «я-повідомлень» мовець визначає свої почування щодо проблеми, а не нападає на співрозмовника. Це сприяє тому, що слухач із більшою охотою прагне розв'язати проблему. Відзначте, що фраза «Мене засмучує, коли твоє приладдя для малювання вчасно не прибрано» – це «я-повідомлення», і воно набагато менш загрозове, ніж «ти-повідомлення» («Ти завжди забуваєш вчасно прибрати своє приладдя для малювання!»).

«Я-повідомлення» зазвичай характеризуються такою схемою (запишіть на дошці):

- 1) я відчуваю _____
- 2) коли _____
- 3) тому що _____

Вчіться будувати «я-повідомлення» всім колективом. Попросіть одного з дітей перетворити «ти-повідомлення» на «я-повідомлення», використовуючи схему, зазначену на дошці:

- Ти ніколи не тримаєш мені місце в їдальні (Мене засмучує, коли ти не тримаєш для мене місце в їдальні, тому що я хочу сидіти поруч із тобою);
- Ти ніколи не запрошуєш мене гратися зі скакалкою (Мене ображає, коли ти не запрошуєш мене гратися зі скакалкою, бо я переживаю, що, на твою думку, я не вмю цього робити чи я тобі не подобаюся).

Вправа «Постановка сценки»

Час: 20 хв.

Спонукайте двох дітей інсценізувати викладену нижче ситуацію (чи розіграйте її за допомогою ляльок для найменших дітей). У цій сценці конфлікт наростатиме через те, що Перша дитина використовує «ти-повідомлення».

Сценарій 1: Перша дитина стоїть у черзі в їдальні, а Друга дитина відштовхує її і стає поперед неї.

Світло, камера, дія, ПОЧИНАЙМО!

За хвилину чи дві вигукніть «СТОП!». Попросіть Першу дитину викласти її почуття у зв'язку з поведінкою Другої дитини, використовуючи «я-повідомлення», відповідно до схеми, написаної на дошці.

Об'єднайте дітей у пари, і нехай вони оберуть собі ролі Першої чи Другої дитини. Попросіть дітей стати спина до спини з партнером. Опишіть Сценку 2 за наведеною нижче схемою, поверніть дітей обличчям одне до одного і попросіть розіграти сценку, використовуючи «я-повідомлення».

Сценка 2: Перша дитина перечіпляється за ногу Другої дитини в їдальні й думає, що Друга дитина зумисне її виставила.

Коли діти завершать інсценізацію, проведіть обговорення. Друга дитина: як вона почувалася, коли Перша дитина застосувала «я-повідомлення»? Перша дитина: чим ситуація відрізняється від попередньої сценки, коли було вжито «ти-повідомлення»?

Надайте дітям більше можливостей повправлятися в побудові «я-повідомлень». діти й далі працюють у парах, використовуючи прийом «спина до спини». Спонукайте їх вибрати з капелюха чи коробки по три рольові сценки (див. Додаток 10).

Для кожної сценки на рольовій картці діти адресуватимуть «я-повідомлення» партнерові, розповідаючи про свої переживання відповідно до схеми, написаної на дошці.

Попросіть дітей повернутися обличчям одне до одного і починати.

До уваги ведучого!

Заздалегідь прогляньте сценарії, викладені на рольових картках. Якщо сценку може бути спрямовано тільки на одну дитину з вашого колективу, замініть її на менш емоційно забарвлену. Наприклад, якщо у вашому дитячому колективі є тільки одна дитина в інвалідному візку, не використовуйте сценку «Однокласник глузує з дитини в інвалідному візку», замініть її на щось інше, наприклад, «Однокласник глузує з учня з гіпсом на руці чи нозі».

Спонукайте дітей запропонувати нові сценарії з їхнього власного досвіду для подальшої практики побудови «я-повідомлень».

Підведення підсумків «Ближче одне до одного»

Час: 5 хв.

Зберіть дитячий колектив до гурту і по черзі опитайте дітей, що вони хотіли б сказати комусь сьогодні, вживаючи «я-повідомлення».

До уваги ведучого!

У ході реалізації програми знайдіть для дітей можливості практикуватися у побудові «я-повідомлень», зробіть їх щоденною вправою. Застосовуйте цю вправу, коли виникає відповідна нагода або коли треба згуртувати дітей для виконання якогось завдання.

Завдання для самостійної роботи

Час для інструктажу: 5 хв.

Спонукайте дітей виготовити «скриньки зі знаряддям для розв'язання конфлікту» – оздоблені скриньки, наповнені речами, які символізують ключові вміння і навички мирного розв'язання проблемних ситуацій. Можливими «знаряддями» зі скриньки можуть стати: велика літера «Я» з картону як нагадування про використання «я-повідомлень», відбитки ніг як знак можливості стати на позицію іншого тощо. Заохотьте дітей виявити всю фантазію, на яку вони тільки здатні, й одержати від цього задоволення. коли діти повернуться до кімнати (з перерви, їдальні), попросіть кількох із них показати, що в них у скриньці. Це треба зробити для того, щоб зосередити увагу дітей і згуртувати їх. Заохочуйте дітей використовувати свої скриньки, коли вони стикаються з конфліктними ситуаціями і потребують допомоги.

Заняття 3.4.

Вчіться давати рішучу відсіч

Тривалість заняття: 45 хв.

Цілі заняття:

- визначити шляхи реагування на негативну поведінку;
- вправлятися в уміннях обстоювати і вживати «я-повідомлення»;
- визначити, коли варто і коли не варто втручатися;
- усвідомити важливу роль спостерігача.

Структура заняття:

Гра на активізацію «Збираємося разом» (5 хв.)

Вправа «Дослідження явища цькування» (15 хв.)

Вправа «Давати відсіч кривдникові» (15 хв.)

Підведення підсумків «Ближче одне до одного» (5 хв.)

Завдання для самостійної роботи (5 хв.)

Обладнання: аудіо запис пісні «Не смійся з мене»; аркуш-плакат; велике паперове серце чи інший символ турботи.

Гра на активізацію «Збираємося разом»

Час: 5 хв.

Передавайте велике паперове серце по колу і просіть кожного, хто його тримає, сказати, що їй / йому подобається в її / його другові. Наприклад: «Мені подобається, коли друг допомагає розв'язати проблему» тощо. Продовжуйте вправу доти, поки кожен із дітей не висловить свою думку.

Вправа «Дослідження явища цькування»

Час: 15 хв.

Поясніть дітям, що ви збираєтеся звернути їхню увагу на те, як ми можемо поведися, спостерігаючи випадок негативної поведінки стосовно когось.

Запитайте, які види поведінки передбачає цькування?⁴. Попросіть підняти руку у відповідь на запитання: «Хто з вас бачив або чув про когось, кого цькують?» Спонукайте

⁴ Поясніть, що це означає, що когось обзивають, збиткуються і глузують із нього, дають йому стусанів, б'ють, штовхають, штурхають, щипають його чи повністю нехтують ним.

дітей обернутися до свого сусіда по парті і розповісти, що саме вони бачили чи чули. Заохотьте кількох дітей поділитися розповідями з рештою колективу.

Далі ведучий виносить на обговорення декілька питань:

- Чи хтось із колективу намагався хоч раз допомогти тому, кого цькують?
- Чи хтось із вас давав відсіч цькуванню чи поганому ставленню, спрямованим на вас самих? (Якщо такі випадки траплялися, попросіть дітей розповісти, як це було).

Проведіть з дітьми «мозковий штурм» і складіть перелік дій, до яких можна вдатися, коли кривдять або цькують їх самих чи когось іншого. Запишіть ідеї на аркуші-плакаті у дві колонки: ідеї щодо того, як протистояти цькуванню, і протилежні. Доповніть перелік запропонованими нижче тезами:

- відмовитися брати участь у цькуванні (немає конфронтації);
- розповісти дорослим про особу, що повсякчас когось цькує (немає конфронтації);
- запросити скривдженого приєднатися до вашої групи (може виникнути конфронтація); запитати ображеного, чи погодиться він прийняти і кривдника за умови, що той перепросить (немає конфронтації);
- висловити власну позицію з використанням «я-повідомлень»: «Мені не подобається, коли ти так ставишся до нього», «Я хочу, щоб ти перестав називати його тим прізвиськом», «Я збираюся про все розповісти дорослим просто зараз» (немає конфронтації);
- показати свою приязнь до скривдженого, подбати про нього: покласти руку на плече, підтримати тощо (немає конфронтації);
- збентежити, присоромити кривдника жартом або в інший спосіб, щоб він змінив поведінку (немає конфронтації).

Важливе правило: якщо діти бачать, що когось скривдили фізично чи ситуація може перерости в насильство, їм не варто вступати в протиборство з кривдником. Треба якнайшвидше шукати допомоги дорослих. Обговоріть з дітьми знаки, які свідчать про можливу фізичну загрозу.

Вправа «Давати відсіч кривдникові»

Час: 15 хв.

Скористайтеся цією вправою, яка надає змогу навчитися почувати себе досить сильним, щоб дати відсіч, коли при вас знущаються з дитини чи когось іншого або ображають їх, – а не виявляти слабкість.

Попросіть дітей уявити, що вони – потужна машина, яка дає відсіч кривдникові.

Щоб створити машину, попросіть їх стати у два ряди за 50 сантиметрів одне від одного. Діти мусять уявити, що тримають у руках вмикачі: коли ви торкаєтеся руки, машина починає працювати.

Ви ходитимете між рядами, вдаючи з себе кривдника. Коли якийсь із дітей «вмикається», він мусить дати рішучу (а не мляву) відсіч кривдникові.

Рухаючись по проході між дітьми, пропонуйте варіанти з викладеного нижче переліку або розігруйте їх, якщо ви комфортно почуваетесь в цій ролі. Потім навмання оберіть дитину і «ввімкніть» її, торкнувшись руки, щоб дістати відсіч на поведінку кривдника.

Застосуйте одну сценку до кількох дітей перед тим, як перейти до іншої:

- хтось обзиває тебе (можлива відповідь «машини»: «Мене ображає і злить, коли ти так мене прозиваєш. Не роби цього, будь ласка!»);
- хтось наказує тобі зробити те, чого ти робити не хочеш;
- хтось пліткує про когось;
- хтось насміхається з інваліда;
- хтось хоче, щоб ти когось обізвав;
- хтось каже, що ти не здатен грати в якусь гру;
- хтось вимагає віддати йому твій сніданок;
- хтось дразнить твого друга тощо.

Попросіть кількох дітей узагальнити, чого вони навчилися, виконуючи це завдання.

Підведення підсумків «Ближче одне до одного»

Час: 5 хв.

Попросіть кожного з дітей написати обіцянку давати відсіч кривдникам, давши відповіді на такі питання:

- Що вони хочуть сьогодні пообіцяти своїм однокласникам?
- Що вони хочуть сьогодні пообіцяти решті шкільного колективу?

Вони можуть почати свій запис словами «Я обіцяю...».

По черзі опитайте всіх дітей, щоб кожен мав нагоду прочитати свої обіцянки.

До уваги ведучого!

1. За бажанням, зберіть усі обіцянки, упорядкуйте книгу «Відсіч кривдникам» і зберігайте її у кімнаті або ж спонукайте дітей тримати свої обітниці на видноті, наприклад, у нотатниках / щоденниках.
2. Обміркуйте разом з дітьми тезу, згідно з якою розповідати дорослим про випадки цькування не означає пліткувати. Поясніть, що створення турботливої атмосфери в колективі водночас надає права й накладає обов'язки. Скажіть, наприклад: «Ми всі маємо право безпечно почуватися в стінах навчального закладу і всі маємо право на захист. Ваш обов'язок як члена цього колективу – гарантувати почуття безпеки кожній дитині».

Завдання для самостійної роботи

Час: 5 хв.

Запропонуйте дітям намалювати величезну мапу з планом вашого закладу і суміжної території на великому аркуші-плакаті (можливо, спільно з іншими дитячими колективами, які представляють певні зони освітнього простору).

Для поширення зони «Небайдужого ставлення» заохотьте дітей створити «Небайдужий навчальний заклад». Проведіть «мозковий штурм» і визначте перелік місць, де діти почуваються найбезпечніше (ігровий майданчик, автобус, їдальня / буфет, бібліотека, домівка тощо). Попросіть дітей занотувати слова й ідеї, які б могли охарактеризувати ці місця. Скористайтеся мапою як підґрунтям для обговорення вправи «Розширення меж проекту».

Разом із дітьми розробіть чи вдоскональте тактику ставлення до знущань у межах дитячого колективу як частину вашого Статуту території «Ні – неповазі». Заохочуйте дітей розробити план кампанії з пропагування такої тактики поведінки, щоб цим питанням перейнявся весь колектив.

Запроваджуючи такий колективний проект у подальшому, допоможіть дітям визначити суспільну проблему, яка потребує розв'язання. Запрошуйте соціально значущих осіб (охоронців порядку, активістів, урядовців, політиків та ін.), які могли б підтримати ваші спільні зусилля. Попросіть їх відвідати ваш колектив, щоб познайомитися з діяльністю дітей і обговорити шляхи запровадження їхньої праці на ширшому ґрунті. Заплануйте зустріч-обговорення для активістів вашого міста чи іншу масштабну подію з метою узгодження майбутнього проекту.

Уміння творчо розв'язувати конфлікти від природи властиве не всім дітям і дорослим. Ось деякі з конче потрібних умінь і навичок, що мають бути сформовані в дітей, але не вичерпуються цією програмою:

- дослідження понять миру і конфлікту;
- використання активного слухання з метою загасити конфлікт;
- дотримання послідовності у розв'язанні конфліктної ситуації;
- пропонування власних способів вирішення конфліктів;
- співпраця з метою практичного виконання рішень;
- розрізнення позицій та інтересів (вимоги супроти справжніх потреб);
- перемовини;
- посередництво.

Ваші зусилля, спрямовані на формування навичок розв'язування конфліктних ситуацій, будуть успішнішими, якщо їх розуміє і підтримує увесь педагогічний колектив навчального закладу. Аби поширити програму в межах навчального закладу, насамперед поділіться з вашими колегами досвідом запровадження вправ із цього посібника на загальних зборах. Розкажіть про ваші позитивні результати адміністрації.

ТЕМАТИЧНИЙ БЛОК 4 «УСВІДОМЛЕННЯ І СПРИЙМАННЯ РОЗБІЖНОСТЕЙ»

Разом ми можемо

- Діти намагаються вибудувати систему орієнтирів, щоб зрозуміти світ довкола себе. Інтерес до того, ким вони є, допомагає збагнути, чим вони відрізняються від інших, а в чому подібні до них. Малюки відзначають розбіжність у статі, кольорі шкіри, мові й фізичних можливостях. Але важливіше те, що вони всотують критичні судження інших людей щодо відмінностей, – як позитивні, так і негативні.
- Програма допоможе дітям оцінити різницю між людьми цілком безкорисливо і свідомо. Навчаючись визнавати її без осуду, малюки допомагають створювати середовище, у якому кожен із них почуватиметься комфортно, попри те, що відрізняється від решти. Діти зможуть почуватися захищеними, і зважуватись на конфлікт, і тримаючись осторонь своїх однолітків.

Цілі тематичного блоку

Ось деякі з умінь, яких діти набуватимуть:

- визначення відмінностей і спільних рис у некритичний спосіб;
- розуміння несхожості;
- розвиток чутливості до виявів упередження.

Структура тематичного блоку «Вираження почуттів»

Заняття 4.1. Невидима межа

Заняття 4.2. Полотно оповідей про родинні зв'язки

Заняття 4.3. Практична робота «Розширення меж програми»

Заняття 4.4. Ти сильний, а разом ми ще сильніші

До уваги ведучого!

Щоб ознайомитися з вказівками щодо створення неупередженої атмосфери в колективі, зокрема щодо того, як сприяти об'єднанню, пояснювати відмінності, коли і як треба втручатися і запобігати відчуженню, як протидіяти упередженням і т. ін., дивіться «Додаток 2».

Заняття 4.1. «Невидима межа»

Тривалість заняття: 45 хв.

Цілі заняття:

- сформуванати чутливість до наслідків упередженого ставлення, образ, глузування та інших видів негативної поведінки;
- переглянути положення Статуту території «Ні – неповазі» (і внести в нього необхідні правки).

Структура заняття:

Гра на активізацію «Бінго» (10 хв.)

Вправа «Невидима межа» (25 хв.)

Підведення підсумків «Ближче одне до одного» (5 хв.)

Завдання для самостійної роботи (5 хв.)

Обладнання: лінія з обмежувальної стрічки через всю вашу кімнату, із достатньою кількістю місця з кожного боку для всіх дітей (у кілька рядів); аудіозапис «Відповідь вітер відніс» і магнітофон; папір великого формату (по одному аркушу на кожну дитину) і обмежувальна стрічка; маркери; смужки паперу з іменами всіх дітей (а також капелюх або коробка); по копії картки «Бінго» (додаток 11) на кожну особу.

Гра на активізацію «Бінго»

Час: 10 хв.

До уваги ведучого!

Діти намагаються вибудувати систему орієнтирів, щоб зрозуміти світ довкола себе. Інтерес до того, ким вони є, допомагає збагнути, чим вони відрізняються від інших, а в чому подібні до них. Малюки відзначають розбіжність у статі, кольорі шкіри, мові й фізичних можливостях. Але важливіше те, що вони всотують критичні судження інших людей щодо відмінностей, – як позитивні, так і негативні.

Поясніть дітям, що мета цього заняття – відшукати людей, які відрізняються від решти, і прийняти ці відмінності. Просто ставлячи запитання, діти зрозуміють, що вони мають різний досвід, рівень підготовки і смаки.

Дайте кожному учасникові ручку чи олівець і картку «Бінго» (додаток 11). Для кожного питання з картки діти мусять знайти особу, яка дала б відповідь, не схожу на їхню власну. Ця особа вписує своє ім'я навпроти відповідної категорії. Наприклад, якщо ви пишете правою рукою, то коли знаходите шульгу, він / вона має вписати своє ім'я у відповідну графу вашої картки «Бінго». Кожне ім'я можна використати тільки один раз.

Варіант: ви можете скоротити цю вправу до п'яти хвилин, застосовуючи типові правила гри в «Бінго». Виграє той, хто першим заповнить п'ять позицій.

Отже, починаємо! Перший, хто заповнить картку, вигукує «Бінго!» і читає відповіді всьому колективу. Дитина має пояснити, чим кожен, хто вписав своє ім'я в його картку, відрізняється від нього самого.

Завершивши вправу, роздайте папір і маркери. Виберіть позицію з картки «Бінго», для якої можливе найбільше різноманіття дитячих відповідей (наприклад, улюблена страва, улюблений музичний колектив). Нехай діти запишуть свої відповіді на плакаті великими літерами, потім озвучать їх довільно, тримаючи в руках картки. Або попросіть дітей згрупуватися за вподобаннями щодо тієї чи тієї категорії. Відзначте різноманіття!

Вправа «Невидима межа»

Час: 25 хв.

Вишикуйте всіх дітей в лінію з одного боку обмежувальної стрічки на підлозі, обличчям до неї. Поясніть вправу: іноді людина може завдавати болю іншій уже тим, що поводить себе підло або бездумно, як дитина зі сценки, яка називала друга чи подругу «поросятком», не усвідомлюючи, як це його / її дратує. Або, можливо, хтось просто забув правила території «Ні – неповазі». Або на нього тиснуть друзі, примушуючи разом із ними посміятися з когось. Інколи люди поведуться погано з кимось тільки тому, що той інший відрізняється кольором шкіри, національністю, релігійними переконаннями. Таку поведінку навіть може підтримувати й заохочувати суспільство, в якому окремим групам населення закони гарантують більше прав і привілеїв. Завдяки цій вправі ми дізнаємося, як кривдимо одне одного і як відмінності можна іноді використовувати, щоб розмежувати нас.

Поясніть, як треба виконувати вправу: «Найкраще працювати над завданням у цілковитій тиші. Виконуючи його, дехто з вас може засмутитись або розсердитись. Тому ми маємо поважати одне одного і виявляти небайдужість до ближнього. Щоб не порушити відчуття безпеки, сміх і розмови визнаймо неприпустимими. Піднесіть руку, якщо ви не погоджуєтесь з правилом заборонити розмови, перешіптування, сміх. Якщо хтось забуде про нього, будь ласка, м'яко нагадайте йому. У вас можуть навернутися сльози на очі. Пам'ятайте, всі наші почуття важливі. Якщо вам сумно, це цілком природно. Якщо хтось поруч із вами почне плакати, що ви зробите, щоб утішити його?»

(Покладіть йому на плече руку, обійміть за плечі тощо). До кінця вправи ми працюватимемо всі разом».

Також зазначте: «Я зараз назву групу, і якщо ви належите до неї, перетніть лінію й поверніться обличчям до дітей по той бік межі. Якщо вам неприємно перетинати лінію, навіть якщо ви належите до названої групи, це можна зрозуміти. Ви можете залишатися там, де стоїте, але зверніть увагу на почуття, які у вас виникають».

Ви називаєте певну групу, а діти, які себе до неї зараховують, перетинають лінію. Потім вони повертаються обличчям до решти, що залишилася по той бік. Після цього ви наказуєте учням, котрі перетнули межу, повернутися на свої місця за стрічкою, внаслідок чого клас знову стає одним цілим.

Важлива вказівка у поміч: Назвавши якусь групу, ви:

1) робите паузу, щоб діти, які перетнули лінію, повернулися обличчям до решти дітей;

2) далі кажете: «Тепер завважте, як це – відчувати, що ти перетнув межу, і як – спостерігати за людьми по той її бік (пауза). Гляньте на тих, хто лишається разом із вами (пауза). Подивіться, кого з вами немає (пауза)»;

3) просите всіх повернутися на свої місця.

Мовчки перетни лінію, якщо:

- з тебе коли-небудь глузували, тебе дражнили чи обзивали;
- тебе останнього запрошували до гри чи спортивної команди, або ж ти почувався покинутим чи вигнанцем зі спільного проекту;
- тебе дражнили чи насміхалися з тебе тільки тому, що ти – дівчинка;
- з тебе чи з когось, хто тобі не байдужий, глузували через релігійні уподобання;
- з тебе чи когось, до кого ти не байдужий, глузували чи ставилися до вас упереджено через колір шкіри;
- тебе дражнили через твій акцент або голос чи через те, що ти не вмієш співати;
- ти, хтось із членів твоєї родини чи друзів має явну або приховану ваду;
- ти коли-небудь бачив, як когось дражнять, обзивають чи з когось насміхаються;
- ти – хлопчик, і тобі казали, що ти не маєш плакати, виказувати емоції та боятися;
- ти коли-небудь почувався покинутим, небажаним, наляканим;
- з тебе чи з когось, хто тобі не байдужий, сміялися через окуляри, брекети, слуховий апарат або через одяг, твій зріст, статуру, розміри чи форму тіла;
- тобі коли-небудь казали, що ти погана, невдячна, недобра, ні на що не здатна дитина;

- на тебе тиснули друзі чи хтось із дорослих, пропонуючи зробити щось, чого ти не хотів, а потім ти шкодував і відчував сором;
- ти коли-небудь соромився того, що говорив щиросердо, поділився з кимсь своїми переживаннями, страхами, прихованими надіями чи мріями;
- хтось коли-небудь повівся з тобою підло, а ти не зміг чи побоявся сказати про це;
- ти коли-небудь спостерігав, як когось кривдять, але не сказав і не зробив нічого, бо був занадто наляканий;
- ти вважав щось неправильним і хотів висловити свою думку, але почувався незручно, був занадто сором'язливий або наляканий, щоб щось сказати.

Проведіть обговорення з усім дитячим колективом, ставлячи запитання:

- Які у вас виникали почуття під час проведення цієї вправи?
- Яка частина була для вас найважчою?
- Що нового ви про себе дізналися? Про інших?
- Що з того, що ви зараз відчули, ви хотіли б запам'ятати?
- Що ви розповіли б іншим про цей досвід (якщо взагалі виникає таке бажання)?

Попросіть охочих поділитися думками стосовно кожного з цих питань.

Підсумуйте: «Коли ви перетинали лінію, це не робило вас менш вартими поваги й турботи. Насправді, можливо, в багатьох випадках саме ви найдужче потребували поваги чи турботи. Дехто зібрав усю свою мужність, щоб перетнути межу. Якщо ви помітили, багато хто переходив лінію кілька разів. Кожен із присутніх знає, як це – почуватися скривдженим, бачити, як когось кривдять, і не вступитися за нього. Однак, можливо, ми забули ці болючі почуття, бо заховали їх глибоко всередині. Якщо ми пам'ятатимемо, чим поділилися сьогодні – тим, що всі ми зазнавали кривди, – то, сподіваюся, зможемо навчити інших дотримуватися правил нашої території “Ні – неповазі” й переконатися, що ніхто не страждає від знущань».

Підведення підсумків «Ближче одне до одного»

Час: 5 хв.

Послухайте або заспівайте «Відповідь вітер відніс» разом із дітьми. Після пісні запитуйте дітей, про що, на їхню думку, ця пісня, що вона для них означає.

Нехай кожен вибере чотири імені своїх однокласників із коробки чи капелюха. Потім усі діти чіпляють собі на спину плакати зі своїм власним ім'ям угорі. Під музику пісні «Не смійся з мене» вони вільно рухаються кімнатою із маркерами в руках і записують слова підтримки на плакатах тих чотирьох дітей, імена яких витягли з коробки / капелюха. Попросіть учасників бути якомога конкретнішими у визначенні

корисних, добрих, прекрасних особливостей, які вони помітили в цих діях завдяки програмі «Не смійся з мене». Залиште плакати дітям.

Допомога в проведенні вправи

Мета вправи – зламати бар'єри, що відокремлюють дітей, які активно виявляють недобре ставлення до інших. Малюки усвідомлюють, що багато хто стикається з тими самими небезпеками, страхами і проблемами, що й вони самі. Вони засвоюють думку, що вираження почуттів не робить нікого слабким, воно радше потребує сміливості. Діти дізнаються, що інші діти можуть бути вдячними і надавати підтримку, коли відкривають для себе ці почуття. Збагнувши наслідки жорстокості – без обтяження себе відчуттям провини, діти повертаються до ідеї перетворити навчальний заклад на територію «Ні – неповазі».

Не засуджуйте і не присоромлюйте дітей під час проведення вправи, краще підтримуйте й виявляйте розуміння. У кожної дитини, ймовірно, знайдеться мотив перетнути лінію. Можливо, кожна дитина була мішенню для глузування, сама вкупі з іншими насміхалася з когось або принаймні бачила когось у скрутному становищі й нічого для тієї особи не зробила. Багатьом дітям знадобиться ваша підтримка, щоб зрозуміти, що вони, напевно, моделюють поведінку, яку самі бачили, чи виявляють ставлення, яке відчули на собі. З вашою допомогою і під вашою орудою діти здатні відкинути ці види негативної поведінки.

Заручіться підтримкою адміністрації у проведенні цієї вправи. Запросіть своїх колег, а також інших можливих учасників, готових допомогти дітям під час проведення вправи.

Переконайте дітей, що виявляти свої почуття – правильно й корисно.

Щойно кожна дитина перетинає межу, дайте дітям достатній час побути в тиші, перш ніж вони повернуться на свої місця перед лінією й почнеться обговорення. Важливою умовою успішності цієї вправи є її повільне й неквапливе виконання.

Завдання для самостійної роботи

Час: 5 хв.

Розтлумачте різницю між неприязню до чогось та упередженим ставленням.

Обміркуйте, чому пісня «Не смійся з мене», може ефективніше впливати на поведінку людей, аніж виголошена кимсь промова? Коли вона буде менш ефективною? Чому?

Заняття 4.2.

«Полотно оповідей про родинні зв'язки»

Тривалість заняття: 45 хв.

Цілі заняття:

- відзначити відмінності між людьми;
- познайомити дітей з різними культурами та різними родинами;
- зрозуміти поняття «культура».

Структура заняття:

Гра на активізацію «Збираємося разом» (5 хв.)

Вправа «Моя родина» (35 хв.)

Підведення підсумків «Ближче одне до одного» (5 хв.)

Обладнання: аудіозапис пісні «Не смійся з мене» та магнітофон; обручі чи скакалки (для кожної групи з трьох дітей); аркуші паперу, приладдя для малювання; копія дев'ятисекційного квадрата для кожної дитини (майте наготові додаткові копії, якщо хтось із дітей захоче повторити свій проект).

Гра на активізацію «Збираємося разом»

Час: 5 хв.

Роздайте обручі чи скакалки всім дітям.

Поясніть правила гри: Ця гра являє собою варіант музичних стільців. Тільки наша мета – інша, ніж у звичайній грі з музичними стільцями: замість того, щоб залишити когось ні з чим, нам треба буде переконатися, що кожен сів на своє місце до того, як зупиниться музика. Коли почне грати музика, діти стрибатимуть через обруч (або скакалку) і шукатимуть когось, від кого чимось відрізняються (хтось походить із родини, де інша кількість дітей, у когось волосся іншого кольору тощо). Знайшовши учасника, на якого не схожі, діти запрошують його приєднатися до їхнього кола з обруча чи скакалки зі зв'язаними кінцями. Коли музика зупиниться, діти в таких колах мають запросити до себе всіх, хто ще не знайшов своєї групи, і шукають різницю між ними і собою.

Увімкніть пісню «Не смійся з мене» і починайте. Дайте дітям досить часу перед тим, як вимкнути музику. Якщо маєте додатковий час, повторіть тур.

Вправа «Моя родина»

Час: 35 хв.

Напишіть на дошці слово «культура» і запитайте дітей, що воно для них означає. (Для найменших дітей використовуйте слово «родина»). Які слова чи вислови спадають

їм на думку, коли вони чують це слово? Запишіть їхні ідеї на дошку у формі павутинчастої діаграми, поєднуючи споріднені думки лініями зі словом «культура» чи іншими словами. Використовуйте вислови дітей, щоб допомогти колективу створити власне визначення поняття «культура», яке включає особливі цінності, переконання, традиції та риси побуту груп людей.

Поясніть наступний етап роботи. Родини становлять важливу частину культури. На сьогодні є величезне різноманіття видів родини. Під час цієї вправи ми збираємося відзначити і прийняти всі ті риси, які відрізняють родини дітей нашого колективу одну від одної. Поясніть, що родина складається не тільки з кривно споріднених осіб. Обміркуйте, що робить ту чи ту людину частиною вашої родини.

Щоб підготувати дітей до обговорення особливостей їхніх родин і культурних традицій, попросіть відповісти на деякі із запропонованих питань (запишіть їх на дошці):

- *Із ким ти живеш?*
- *Кого ще ти вважаєш членом своєї родини?*
- *Чим ти любиш займатися разом із членами твоєї родини?*
- *Які страви традиційні для твоєї родини?*
- *Які свята ви відзначаєте?*

Роздайте кожному приладдя для малювання і копію квадрата (додаток 12), розділеного на дев'ять клітинок. Попросіть дітей прикрасити середню клітинку квадрата іменами членів родини і, можливо, малюнками, які б їх зображували. Решта вісім клітин призначено для опису (словами чи малюнками) речей, важливих для родини. Діти можуть використовувати геть усе, що їм подобається, – улюблені страви, хатніх тварин, свята, які відзначають у їхній родині, особливі спогади тощо.

Після завершення попросіть дітей об'єднатися в пари і розповісти один одному історію про свою родину, зображену на квадратиках.

До уваги ведучого!

Під час іншого заняття діти можуть наклеїти свої квадрати на папір, щоб потім, працюючи разом, об'єднати клаптики в одне ціле «Полотно оповідей про родинні зв'язки нашого колективу». Варіант: діти можуть об'єднати клаптики в одну горизонтальну стрічку вздовж стіни на зразок транспаранта.

Підведення підсумків «Ближче одне до одного»

Час: 5 хв.

Попросіть бажаючих дітей розповісти про щось із того, що зображено на їхніх квадратах.

До уваги ведучого!

Важливо, щоб до процесу навчання дітей толерантності було залучено дорослих. Підтримка вашої роботи з дітьми, спрямованої на усвідомлення відмінностей, а також протидія упередженням за межами проекту «Не смійся з мене» стає, відповідно, нагальною справою. Щоб і далі працювати з дітьми, допомагаючи їм досліджувати складнощі розмаїття, вам потрібно сформулювати додаткові вміння, не описані в цьому посібникові:

- розуміння культури;
- визначення груп, до яких ми належимо;
- співчуття до людей, які від нас відрізняються, та поцінування цих осіб;
- протистояння упередженням;
- дослідження впливу, сили і привілейованого становища;
- розуміння поняття «цап-відбувайло»;
- розуміння відмінностей та їхнього стосунку до конфлікту.

Заняття 4.3.

Практична робота «Розширення меж програми»

Тривалість заняття: 45 хв.

Цілі заняття:

- визнати різноманіття свідомих виявів небайдужого ставлення дітей;
- ратифікувати «Статут небайдужого ставлення»;
- розширити межі програми тренінгових занять «Не смійся з мене».

Структура заняття:

Гра на активізацію «Збираємося разом» (5 хв.)

Церемонія «Ратифікація Статуту небайдужого ставлення» (5 хв.)

Вправа «Планування заходу» (30 хв.)

Підведення підсумків «Ближче одне до одного» (5 хв.)

Обладнання: записані історії, світлини, малюнки дітей, які стосуються вправи «Свідомі вияви небайдужого ставлення», а також спільного проекту класу «Розширення меж» (якщо ви його створили); великоформатна версія «Статуту небайдужого ставлення території “Ні – неповазі”» з достатньою кількістю місця для підписів усіх дітей (пізніше ви можете згорнути його в рулон). Погляньте на взірець «Статуту небайдужого ставлення», наведений у цьому розділі; по копії зобов’язання «Статуту небайдужого ставлення» на кожну дитину; (не обов’язково) чарівна паличка; (не обов’язково) фотоапарат.

Гра на активізацію «Збираємося разом»

Час: 5 хв.

Об’єднайте дітей у пари, і хай вони розкажуть одне одному про добрі вчинки, які вони засвоїли чи зробили (вправляючись у свідомих виявах небайдужого ставлення).

Згуртуйте дітей і проведіть із ними обговорення на тему: «Як ви думаєте, чи змінилися наш колектив та заклад з часу впровадження проекту “Не смійся з мене”? Як саме? Чи змінилися ви самі? Як? Подбайте, щоб висловилися всі охочі (додатково можна скористатися чарівною паличкою і мікрофоном, аби голоси дітей було добре чути).

Церемонія «Ратифікація Статуту небайдужого ставлення»

Час: 5 хв.

Попросіть кількох дітей прочитати вголос «Статут небайдужого ставлення території “Ні – неповазі”» зі згорнутого аркуша. Поясніть, що ви приймете «Статут

небайдужого ставлення» шляхом його ратифікації (через підпис) кожною дитиною. Тепер оголосіть: «Кожен, хто схвалює наш “Статут”, має сказати “ТАК!”». Або можете застосувати будь-який інший вияв схвалення, яким зазвичай користуєтеся.

Попросіть дітей по черзі підходити і підписувати ваш «Статут небайдужого ставлення» (якщо маєте фотоапарат, робіть при цьому моментальні знімки).

Спонукайте дітей попрацювати в групах з чотирьох чи п'яти осіб, щоб вони заповнили і прикрасили їхні власні обіцянки до «Статуту небайдужого ставлення» проекту «Не смійся з мене».

Вправа «Планування заходу»

Час: 30 хв.

Обговоріть з учасниками, як привітати позитивні зрушення у вашому колективі чи закладі, які відбулися з часу запровадження програми «Не смійся з мене», на загальному заході чи зборах (Додаток 13). Ось лише деякі ідеї, що можуть стати в пригоді: сплануйте мультимедійну презентацію (музика, мистецькі проекти, сценки, п'єси, виставки фотографій), яка під музичний супровід показувала б творче втілення свідомих кроків небайдужого ставлення дітей; організуйте виконання хором або гуртом пісень проекту «Не смійся з мене» чи інших відповідних творів (ноти, тексти пісень до програми у подано додатку 14); зробіть кілька вправ чи розіграйте кілька сценків з цього посібника разом із присутніми; спонукайте глядачів також підписати і таким чином схвалити ваш «Статут небайдужого ставлення».

Деякі важливі моменти планування вашого заходу, про які варто пам'ятати: призначте його на вечір чи інший час, коли його зможуть відвідати батьки та інші охочі; запросіть охоронців порядку, громадських активістів, старших людей, представників ЗМІ, політиків, релігійних діячів. Ви можете попросити їх, щоб вони взяли активну участь у проведенні заходу і склали власні зобов'язання із зазначенням конкретних дій, спрямованих на підтримку й поширення програми «Не смійся з мене» за межами вашого колективу. Зробіть презентацію цих обіцянок частиною вашого заходу. Заохотьте кількох дорослих прочитати свої зобов'язання чи розповісти про них.

Сплануйте робочу програму, призначивши невеликі групи дітей для виконання різноманітних завдань.

Підведення підсумків «Ближче одне до одного»

Час: 5 хв.

Запропонуйте дітям по черзі завершити твердження: «Найбільше я пишаюся таким своїм внеском у запровадження проекту «Не смійся з мене», як...».

Заняття 4.4. «Ти сильний, а разом ми ще сильніші»

Тривалість заняття: 45 хв.

Цілі заняття:

- відсвяткувати успішне завершення програми тренінгових занять «Не смійся з мене»;
- визначити якості, необхідні для того, щоб протистояти образам, глузуванню, упередженому ставленню та іншим шкідливим моделям поведінки;
- усвідомити здобуті успіхи території «Ні – неповазі».

Структура заняття:

Гра на активізацію «Побажання світові» (10 хв.)

Мозковий штурм «Наступні кроки» (20 хв.)

Вправа на завершення «Прощальна церемонія виголошення обіцянок» (15 хв.)

Обладнання: великий клубок міцної нитки чи стрічки; (не обов'язково) макет планети Земля (чи іграшковий м'яч, розфарбований подібно до Земної кулі); символи, які діти принесуть із дому й віддадуть на позначення того, що вони обіцяють втілювати в життя; аудіозапис пісні «Не смійся з мене»; (не обов'язково) смолоскипи з пап'є-маше, виготовлені під час вправи «Невидима межа»; аудіо запис «Крихітний вогник мій».

Гра на активізацію «Побажання світові»

Час: 10 хв.

Візьміться за кінець клубка ниток чи стрічки і скажіть: «Моє побажання цілому світові сьогодні таке...» (Це не конче має бути слово, це може бути ціле твердження, і ви можете вжити стільки слів, скільки захочете). Потім, усе ще тримаючи один кінець, киньте клубок дитині, яка стоїть навпроти вас у колі. Впіймавши його, вона має повторити ваше побажання: «Побажання (ім'я) цілому світові – А моє побажання цілому світові таке...». Далі дитина кидає клубок іншому учасникові в колі, й у такий спосіб гра триває доти, поки ви не створите павутиння всередині кола. Нагадайте учням про необхідність тримати кінець нитки (або стрічки), коли вони кидають клубок. (Як правило, діти впускають нитку / стрічку, жбурляючи клубок, тому ваші нагадування не будуть зайвими).

Поки всі тримають нитку / стрічку, попросіть кількох дітей висловитися щодо того, чому зв'язок на кшталт павутини може допомогти справдити всі побажання,

якими тільки-но поділилися діти. Після виступів кількох учасників узагальніть їхні слова. Нагадайте дітям, наскільки сильнішими ми стаємо, коли виступаємо як одне ціле, на противагу ситуації, коли ми зовсім самі! (Щоб наочно проілюструвати цю тезу, ви можете кинути макет або іграшку, яка символізує Землю, на утворене дітьми павутиння).

Запитайте дітей, що, на їхню думку, станеться, коли хтось випустить стрічку / нитку? (Дайте змогу висловитися всім охочим). Нехай діти це зроблять. Спонукайте одного учасника відпустити його стрічку / нитку, потім іще одного і ще одного. Відзначте, як швидко розпадається павутиння, навіть коли хтось один не бере участі у грі або не виконує своєї функції.

Спитайте думки дітей, чи змогли б вони тепер утримати Землю? Знову киньте макет або іграшку на утворене ними павутиння. Підбийте підсумки: «Кожен у цьому класі важливий і сильний. Ми потребуємо всіх, мусимо працювати всі разом, щоб покращити наш світ».

Мозковий штурм «Наступні кроки»

Час: 20 хв.

Поясніть дітям значення твору «Чарівник смарагдового міста»: «Можливо, дехто з вас уже бачив фільм “Чарівник із країни Оз”. У ньому Дороті та її друзі йдуть до величного й могутнього чарівника країни Оз, сподіваючись дістати від нього те, чого, на їхню думку, вони потребують. Дороті хоче повернутися додому. Залізний Лісоруб мріє одержати серце, щоб любити. Боязкий Лев воліє сміливості. А Страшидло мріє про мозок, щоб розв'язувати проблеми. Але з'ясовується, що всі вони вже мають у собі те, чого так прагнули.

Сьогодні я хочу, щоб ви обміркували якості, про які дізналися з програми «Не смійся з мене» і які ВИ хочете розвивати далі. Які з них, захищені глибоко всередині, допомагатимуть вам і далі виявляти турботу і співчуття?» (Нехай діти об'єднаються у пари і розкажуть про це одне одному). Попросіть кількох із них висловити свої думки решті колективу.

Питання для мозкового штурму:

- *Яким чином ми можемо продовжувати програму “Не смійся з мене”, виконавши всі вправи з цього посібника?*
- *Які традиції цього проекту ми збережемо і після його завершення?*

До уваги ведучого!

Поясніть, що існують інші доступні програми зі схожими завданнями. Діти можуть розказати про них одноліткам.

Вправа на завершення «Прощальна церемонія виголошення обіцянок»

Час: 15 хв.

Запропонуйте дітям покласти в центр кола символ подальшого втілення програми «Не смійся з мене» в життя (який вони готові віддати комусь іншому).

Увімкніть запис пісні «Не смійся з мене» й попросіть дітей узятися за руки і рухатися по колу довкруг іграшок. Коли музика стихне, діти виберуть найближчий символ. Після цього кожен має знайти учасника, якому дістався його символ, і пояснити, що він означає.

Усі, хто отримав подарунки, мають подякувати за них.

Оскільки ті, хто отримує, і ті, хто дарує, не розбиті на пари, дітям знадобиться два тури для того, щоб і пояснити, що означає їхній подарунок, і подякувати за свій. Нехай діти розкажуть, що означають для них їхні дарунки. Подякуйте всім дітям за працю протягом впровадження програми і за дарунки-обіцянки. Проспівайте «Крихітний вогник мій» у супроводі аудіозапису. Якщо ви зробили смолоскипи з пап'є-маше під час вправи «Невидима межа», попросіть дітей тримати їх, поки вони виконуватимуть пісню і символічно «запалюватимуть» смолоскипи одне від одного, «передаючи» світло по колу.

Заключне слово

Вітаємо із завершенням першого етапу вашої подорожі до сповненого турботи майбуття для наших дітей. Зичимо подальших успіхів, благословляємо вас і підбадьорюємо продовжувати розпочате. Разом із вашими дітьми відсвяткуйте досягнення у втіленні програми «Не смійся з мене»!

Рекомендуємо також під час занять використовувати пісні у виконанні Марії Бурмаки: «З вірою у серці» та «Де всі квіти, розкажи» (див. додаток 14).

Історія створення програми «Не смійся з мене»

Програма «Не смійся з мене» являє собою результат плідної співпраці провідних американських організацій, які досліджують проблеми етичного виховання, вирішення конфліктів та девіантної поведінки. Це, зокрема, громадські організації «Педагоги за суспільну відповідальність» (Educators for Social Responsibility) із програмою творчого вирішення конфліктів, «Південний юридичний центр для бідних» (Southern Poverty Law Center) із програмою освітньої толерантності, компанії «Макгроу-хілл» (McGraw-Hill Companies), «Спільнота морального виховання» (Character Education Partnership), «ХарактерПлюс» (CharacterPlus), «Центр поступу у сфері етики й моралі» (Center for Advancement of Ethics and Character) Бостонського університету, «День виклику» (Challenge Day). Вправи цього посібника запозичено переважно з програм організації «Педагоги за суспільну відповідальність» (Educators for Social Responsibility), у тому числі з «Програми творчого вирішення конфліктів» та «Пригод миротворення», з використанням ідей та досвіду інших партнерів проекту.

Організація «Педагоги за суспільну відповідальність» (Educators for Social Responsibility) працює над тим, щоб перетворити суспільну відповідальність учителя на засадничу практику освітньої галузі і таким чином розвивати переконання й уміння молоді, які в майбутньому допоможуть формувати безпечне і тривке демократичне суспільство. «Пригоди миротворення» – загальновідома програма для школярів-випускників і дошкільнят. «Програма творчого вирішення конфліктів» є однією з провідних національних шкільних програм, які стосуються питань конфліктології.

Результати недавнього оцінювання цієї програми, виконаного Національним центром дітей з незаможних родин (National Center for Children in Poverty) Школи охорони здоров'я (School of Public Health) при Колумбійському університеті, надають конкретні свідчення її ефективності під час викладання школярам компетентних стратегій, спрямованих на вирішення конфліктних ситуацій і зниження рівня насильства.

Дослідження доводять, що заняття з розвитку соціальної та емоційної компетентності через вироблення практичних навичок не тільки сприяє соціалізації дітей, а й покращує навчальні результати з техніки усного мовлення і математики.

Висновки підтверджують те, що чимало педагогів уже знають із власного досвіду роботи з дітьми. Створення справедливішого, безпечнішого середовища для наших дітей можливе. Однак підвищення культурного рівня вашого навчального закладу та дитячого колективу потребуватиме часу, терпіння, підтримки і безперервних тривалих зусиль.

Уроки дослідження насмішок (Ларрі К. Брендтро, доктор психології)

Щодня сотні тисяч дітей стають об'єктами глузування однолітків. Коли вербальна агресія доростає до фізичного насильства, більшість шкіл відповідають на це рішучими кроками. Але розмаїття явищ цькування у школі включає не так очевидне насильство, як приховане психологічне протистояння. Воно виявляється у формі загального висміювання, психологічного залякування, групового неприйняття.

Кепкування може бути безневинною забавкою, і кожен із нас час від часу бере участь у добродушних жартах, які є однією з об'єднавчих сил дружби. Але коли кпини перетворюються на висміювання, вони перестають бути жартами. Кпини також не є тим природним соціальним досвідом, який готує дітей до життя в грубому і безладному світі. Насмішка – потужний соціальний ритуал, вироблений для приниження певних осіб і відлучення їх від загалу. Таких затаврованих осіб антропологи називають «зараженими», суспільна думка сприймає їх як псевдолюдей (недолюдей). Цей знецінений статус дозволяє членам певної групи безкарно кривдити своїх вигнанців.

Висміювання є варіантом цькування. Як і фізичне цькування, психологічний його різновид представлений багатьма відтінками і формами. Воно може включати глузування, образи, жарти, покликані перетворити особу на об'єкт зневаги і збиткувань. Образа може стосуватися одягу людини, її зовнішності, характеру, може принижувати родину, расу, стать, сексуальну орієнтацію, цінності. Висміювання навіть не потребує слів, оскільки глузливі погляди і жести досягають тієї самої мети. Всі ці прояви глуму мають спільну рису – межа між грайливим кепкуванням і неповагою, приниженням особи виявляється перейденою.

Переслідування однолітків становить одну з найбільших проблем сучасної системи освіти, на яку й далі дивляться крізь пальці. Навіть у школах із великими ресурсами 25 відсотків дітей визнають, що ледь чи не насерйознішим клопотом для них є страх перед цькуванням. При цьому чимало дітей молодшого шкільного віку зізнаються, що вчителі рідко говорять із ними про цькування і залякування. Переважна більшість дітей швидко усвідомлює, що вони не можуть розраховувати на захист учителів. Насправді цькування трапляється як у межах школи, так і поза нею, але завжди поза ареалом безпосереднього вчительського нагляду. Жертви шкільного залякування розповідають, що вони пересуваються по школі, повсякчас пам'ятаючи про небезпечні зони: вбиральні, ігрові майданчики, дорога додому. Боязкі діти, котрі намагаються триматися ближче до вчителів, тільки ризикують бути висміяними як учительські мазунчики.

Можуть застосовуватися і витончені форми цькування, оскільки деякі види кепкування розраховані на те, щоб їх не помічали. Наприклад, коли діти глумливо заковують очі або всі гуртом бойкотують когось із однокласників. Іноді вчителі розпізнають ці прояви, однак вирішують проігнорувати їх, сподіваючись, що діти навчаться розв'язувати свої проблеми самостійно. Як показав 400-годинний відеозапис, що задокументував

випадки цькування у школі, вчителі помічали їх і втручалися тільки в одному з кожних 25 епізодів (Марано, 1995).

Кривдники, жертви і сторонні спостерігачі

Донедавна більшість дослідників припускали, що фізична агресія – це найбільш руйнівна форма цькування. Звичайно, фізична кривда нестерпна, саме тому школа ставиться до таких дій жорстко. Однак протягом останнього десятиліття було з'ясовано, що тривале глузування може мати так само руйнівний вплив на його жертв. Гувер (2000) провів низку досліджень, у яких учні відзначали, що глузування було переважним видом цькування, який вони на собі відчували. Насмішки і психологічний тиск чинили такий самий руйнівний вплив, як і періодична фізична кривда з боку однолітків.

Оскільки висміювання являє собою прямий напад на почуття власної гідності, то, триваючи в часі, воно може змінити життя дитини. Глум пробуджує у його жертви сильні негативні емоції — сором, неспокій, страх. Більшість дітей відчують гнів як реакцію на таке ставлення, однак вони безсилі припинити це. Дехто робить висновок, що він / вона є упередженою особою, яка заслуговує на нехтування. Замість того, щоб визнати, що з ними зле поводяться, діти почуваються поганими й осоромленими. Коли тривале висміювання поглинає здатність дитини сподіватись на краще і дати собі раду з ситуацією, настає криза. Особа може впасти в депресію, чи перетворитися на саморуйнівника, або, в окремих випадках, знайти підтримку ззовні. У багатьох трагічних випадках шкільного насильства діти, які відчували себе жертвами кпінів, хапалися за зброю чи шукали асоціальних союзників і мстилися своїм кривдникам.

Висміювання справляє цілком протилежний ефект на кривдника як такого. Тоді як роль об'єкта глуму руйнує почуття людської гідності, багато хто з кривдників вважає себе могутнім і плекає відчуття пихи, кривдячи інших. Дослідження кпінів доводять, що кривдники впевнені в собі, насолоджуються пануванням над іншими, почуваються комфортно, поводяться агресивно. Схоже на те, що вони не співчують жертвам. Часто так буває не тому, що кривдники позбавлені сумління, просто вони вчаться виправдовувати свою поведінку хибними судженнями. Такі особи чіпляють жертвам принизливі ярлики («він – нікчема»), применшують шкідливий вплив власної поведінки («ми просто жартували»), звинувачують жертву («він сам винен»). Унаслідок цих когнітивних переключень молодь приглушує голос сумління (Гіббс, Поттер, Голдштайн, Брендтро, 1998). Виправлення таких осіб потребує виховання почуття емпатії до інших і відновлення їхнього спотвореного способу мислення.

Важлива роль спостерігачів

Дослідження свідчить, що незначна частина дітей, можливо, менше, ніж 10 відсотків, виступають у ролі кривдників, і приблизно таку саму кількість становлять

постійні жертви. Однак якщо дослідити цькування глибше, стає зрозумілим, що найдраматичніша роль відводиться аудиторії. Дехто стає для кривдника групою підтримки, тоді як мовчазна більшість сторонніх спостерігачів самою своєю мовчанкою уможливорює несправедливість.

Хоча учні, які спостерігають за цькуванням, можуть співчувати жертві, вони рідко виступають на захист однолітків, аби самим не перетворитися на об'єкт висміювання. Ця нездатність допомогти особливо трагічна, оскільки дитині, яка розраховує принаймні на одного друга, легше витримати приниження. Однак зміна клімату школи потребує більше, ніж віднайдення кількох сміливих дітей-охоронців для скривджених дітей. Насправді найефективніше викоринити цькування можна буде тільки за умови, коли його визнає огидним уся мовчазна більшість.

Створення небайдужих спільнот

Навіть у випадку з найскладнішими групами дітей рівень культури молоді переважно визначається поведінкою дорослих.

Небайдужа спільнота може існувати лише за умови, коли допомога стає модною, а будь-який прояв кривди – неприйнятним для переважної кількості дітей. Це може здатися занадто ідеалістичним у світі, де висміювання є першорядною забавкою; де до нього вдаються спортсмени, вулична культура, а часто і родина. Однак дедалі зростає кількість свідчень про те, що цілеспрямоване втручання, як-от програма творчого розв'язування конфліктів, уповільнює наростання ворожого мислення й агресії. Відгуки учителів на запровадження програми свідчать про значні досягнення дітей в опануванні емоційного контролю, соціальної поведінки та навчальних успіхів (Абер, Браун, Генріч, 1999; Лантієрі, 2000). Наше власне дослідження альтернативних шкіл для дітей з яскраво вираженою асоціальною поведінкою доводить, що дбайливе середовище здатне перетворити кпини з однолітків на турботу і відновити мотивацію до навчання (Брендтро, Несс, Мітчелл, 2000).

Д-р Ларрі Брендтро – президент «Виправлення молоді в міжнародному масштабі» (Reclaiming Youth International; www.reclaiming.com), некомерційної освітньої організації, яка проводить семінари у Блек-Гілз і навчає фахівців працювати з дітьми, які належать до груп ризику, по всьому світу. Д-р Брендтро має сорокарічний досвід роботи вчителем, психологом, а також керівником освітянських проєктів, він працював на кафедрах університету Іллінойсу, університету штату Огайо, коледжу Св. Августина. До переліку його численних публікацій входить книжка «Виправлення молоді в умовах ризику» («Reclaiming Youth at Risk»). Д-р Брендтро є співредактором журналу «Виправлення дітей і молоді» («Reclaiming Children and Youth»).

Важливі вказівки у поміч**Підтримка здорового вираження почуттів**

Діти вивчать стільки саме – якщо не більше – про слушне вираження почуттів із того, як ви керуєте колективом, і з прямого інструктажу вмінь, поданого у цьому підрозділі. Якщо дітям надано досить можливостей старанно вправлятися в реакціях на почуття товаришів, вони потребуватимуть від вас лише незначних підказок. Повільно, але цілком очевидно виявиться зрушення в бік небайдужого ставлення одне до одного.

Щоб досягти цього зрушення, важливо змоделювати вміння, які ви сподіваєтеся сформувані в дітях, у всьому, чим ви займаєтеся, – від того, яким чином реалізуєте щоденні плани, до того, як реагуєте на почуття дітей, коли втручаєтеся в їхню діяльність; до того, як ви керуєте колективом і виражаєте власні почуття. Отже, протягом дня створюйте й використовуйте можливості підтримати здорові вияви дитячих почуттів.

Укладайте словничок почуттів. Використовуйте будь-яку нагоду допомагати дітям знайомитися з новими словами на позначення почуттів. Переконайтеся, що слова на позначення позитивних емоцій принаймні вдвічі кількісно перевищують слова на позначення негативних емоцій.

Заохочуйте обговорення почуттів. Скористайтеся виховною годиною, щоб поговорити про почуття. Перевіряйте настрій дітей, проводячи ланцюжкові опитування, висловлюючи прохання підібрати слово, яке описує почуття дитини цього дня (можна з цією метою використовувати набори «Карток почуттів», спеціально для цього створених).

Розмірковуюте над почуттями дітей. Ви можете допомагати учням установити зв'язок між почуттями й поведінкою, визначаючи і називаючи самі почуття. Наприклад, ви можете сказати: «Схоже, сьогодні ти відчуваєшся щасливою, Марійко. Сталося щось особливе?» або «Сергію, у тебе сердитий голос. Цікаво, чому?»

Моделюйте. Покажіть дітям, як розпізнавати і виражати почуття шляхом визначення власних почуттів протягом навчального дня. Коли ви так чините, це не тільки допомагає дітям розпізнавати почуття, а й водночас дозволяє їм говорити про їхні власні почуття.

Сприяйте обмірковуванню. Ставте питання і теми для обговорення наприкінці кожної вправи, щоб допомогти дітям обміркувати власні почуття. Це допоможе дітям визначати почуття і спонукає їх подумати, чому вони відчуваються саме так.

Підтримуйте дітей. Знайдіть можливості переконати дітей, що хоч би про які почуття вони розповіли групі, це тільки на краще. Наприклад, коли одна дитина каже іншій: «Ти малий, бо тільки малюки плачуть», – ви можете скористатися з цього і пояснити, що кожному з нас може бути сумно, час від часу ми відчуваємося скривдженими, тому плакати – це нормально. Це надзвичайно важливий крок, який допоможе дітям зламати стереотипні гендерні ролі.

Роз'яснюйте дітям їхні почуття. Коли діти перебувають під впливом емоцій, доречно, щоб дорослий пояснив, що з ними відбувається. Корисними можуть виявитися фрази на кшталт: «Здається, тобі зараз... Чи це так?», «Чому?».

Підтримуйте вияви співчуття у дітей. Коли діти відчувають, що комусь сумно чи самотньо, їм часто стає цікаво, що відбувається. Ці ситуації надають змогу формувати вміння співпереживати. Спонукайте дітей відшукати зовнішні підказки, які допоможуть визначити, як почувається інша дитина. Потім допоможіть їм виявити причину цього почуття й обміркувати спосіб допомоги.

Застосовуйте стратегії «виходів» для емоцій. Пропонуйте вихід для дитячих емоцій, коли діти надзвичайно засмучені, збуджені чи зажурені. Дозвольте їм вибирати (під вашим керівництвом) вправи для «охолодження» емоцій або облаштуйте тихі місця, де вони могли б побути з кимось наодинці.

Введіть обміркування почуттів до вашого навчального плану. Під час вивчення літератури, історії, соціології тощо знайдіть можливості обміркувати вияви почуттів і прив'язати їх до повсякденного життя дітей. Запитайте: «Як, на вашу думку, цей персонаж (ця історична постать) ставиться до цього (події, конфлікту, стосунків)? Чи почувалися ви коли-небудь таким чином? Як ці почуття, можливо, вплинули на його / її поведінку? Як схожі почуття вплинули на вашу поведінку?»

Заохочення турботи, співчуття і співпраці

Працюйте в невеликих групах. Дітям буде легше співпрацювати в маленьких групах. Для початку, з метою сформувати навички співпраці в ході виконання завдань, об'єднуйте дітей у пари. Коли діти набудуть більше досвіду, вони зможуть працювати в групах по три і чотири.

Добирайте дітей у парах і групах. Утворюючи пари чи маленькі групи, намагайтеся поєднувати дітей зі сформованими вміннями й навичками співпраці з тими, у кого ці навички перебувають на етапі зародження. Щоб уникнути можливих проблем, не об'єднуйте в одну групу / пару найактивніших дітей.

Визначтеся із завданнями. Завданням вправи на співпрацю може бути спільне виготовлення якоїсь речі, наприклад, ковдри чи панно. Паралельно можна поставити завдання ділитися матеріалами. Іноді дітям важко сконцентруватися на двох завданнях одночасно. Якщо ви навчаєте дітей використовувати новий матеріал, переконайтеся, що кожна дитина має його в достатній кількості. Якщо ж ви фокусуєтесь на вмінні ділитися, проведіть «мозковий штурм» для обговорення того, як слід ділитися чимось.

Влаштуйте сприятливе середовище. Ви можете реорганізувати простір, щоб сприяти вправам на співпрацю. Наприклад, зсунути столи чи парти до купи, створюючи умови, у яких дітям легше ділитись і працювати разом.

Використовуйте повсякденні справи. Ви можете скористатися заведеним у вашому колективі порядком, щоб створити сприятливу нагоду для спільної праці дітей у

малих групах. Запитайте себе, чи існують завдання, до виконання яких можна залучати маленькі групи або пари? Чи можуть діти по черзі виконувати якісь завдання, наприклад, прибирати чи роздавати матеріали?

Надавайте приклади. Діти часто чують від дорослих слова типу «корисний», «відповідальний» або «спільний», однак не завжди розуміють, як ці поняття втілюються на практиці. Найменшим дітям проілюструйте їх за допомогою інсценізації п'єсок із ляльками. Для старших можете розробити і розвісити плакати, які містять переліки характерних ознак таких понять, як «турбота», «чемність», «повага».

Реагуйте. Знайдіть змогу протягом дня позитивно відреагувати на приклади дитячої співпраці, коли ви їх бачите або чуєте про них.

Визначте проблему. Обговоріть види поведінки, які ускладнюють співпрацю – пхикання, ухиляння від справи, вихід із групи без дозволу, переривання, незгоду, суперечку. Допоможіть дітям з'ясувати причини того, чому така поведінка не сприяє спільній роботі. Завершіть обговорення моделюванням поведінки, яка полегшує співпрацю.

Викривайте хибну поведінку. Якщо треба, звертайтеся до вказівок. Імовірно, вам доведеться усунути від завдання дитину, яка не бажає працювати у групі, але можете запропонувати їй спосіб повернутися назад. Наприклад, скажіть таке: «Я знатиму, що ти готовий повернутися до роботи, коли ти пообіцяєш поводитися тихо».

Допомагайте дітям, які залишились осторонь. Якщо в групі є дитина, з якою ніхто не хоче об'єднуватися, створіть підстави для того, щоб її прийняли в колектив. Наприклад, скажіть таке: «Ми всі вчимося працювати по черзі і слухатися. І ... (ім'я) також. У вас чудово виходить, і я знаю, що ви можете допомогти і йому / їй запам'ятати, як це робити». Підтримайте дітей, котрі намагаються допомогти таким аутсайдерам.

Творче розв'язування конфліктів

Плакати. Запропонуйте дітям створити плакати, які посилять ключові ідеї навчальної програми, і розмістіть їх у вашому колективі.

Практика, практика, практика. Виділяйте час для постановок чи ігор, коли діти не беруть участі у розв'язанні проблеми і можуть зосередити увагу на тому, яким чином працюють ці засоби. Чесно кажіть дітям, що формування таких умінь потребує часу і практики. Будьте готові пробачати й розуміти в ситуаціях, коли діти збиваються на попередній стиль поведінки. Корегуйте неправильні реакції і потім давайте дітям змогу повправлятися в слушній поведінці.

Міркуйте над проблемами. По змозі розв'яжуйте проблему разом із групою. Коли дитина потребує допомоги, спонукайте її попросити іншу дитину чи заохотьте одну групу порадитися з іншою. Ви можете запровадити правило «Запитай трьох, перш ніж звертатися до мене», яке означає, що діти мають звернутися до трьох однолітків

перед тим, як іти по допомогу до дорослого. Чи проведіть виховну годину, під час якої запропонуйте «мозковий штурм» з метою віднайти способи розв'язання проблеми.

Дайте поштовх. Намагайтеся дати перший поштовх, щоб допомогти дітям заговорити про конфліктні ситуації, коли такі виникають. Зберігайте нейтральний тон і не звинувачуйте нікого. Наприклад: «Я бачив, як ти бився на ігровому майданчику з ... (ім'я) за м'яч».

Перефразуйте. Допомагайте зосередити обговорення навколо розв'язання проблеми. Наприклад, скажіть таке: «Отже, ти намагався примусити ... (ім'я) перестати битись, однак він не слухався. Напевне, це було непросто. Що сталося далі?»

Підтверджуйте почуття. Дітям потрібне підтвердження їхніх почуттів для того, щоб вони змогли розв'язати проблему в безпечний, конструктивний спосіб. Можливо, ви допоможете їм у цьому, сказавши щось типу: «Отже, ти розлютився і перелякався...»

Дайте час «охолонуту». Не намагайтеся розв'язувати проблеми з дітьми, коли їхні емоції все ще вирують. Дайте їм час заспокоїтися в Затишному місці.

Сприяйте творчому розв'язуванню проблем. Допомагайте дітям знайти творчі рішення. Ставте запитання на зразок: «Що ви могли б зробити, якби це трапилося знову?» чи «Що ви могли б зробити зараз, щоб поліпшити ситуацію?».

Підводьте конфліктн до завершення. Багато конфліктних ситуацій залагоджуються ще до того, як дорослий дістає змогу втрутитися. Однак діти все ще можуть потребувати роз'яснень. Щоб остаточно розв'язати конфлікт, поговоріть із учасниками неприємної ситуації: «Що сталося? Як ви почуваетесь? Що ви зробите, якщо таке повториться? Як би ви тепер могли виправити ситуацію?»

Оцінюйте рішення. Розв'язуючи проблему, попросіть дітей з'ясувати, хто з учасників конфлікту задоволений ухваленим рішенням, а хто ні. Через певний проміжок часу перевірте, яким чином виконується рішення, і, якщо треба, скорегуйте його.

Налаштування колективу проти образ

Виховуйте вміння єднатися. Багатьом дітям знадобиться допомога у формуванні вмінь заводити друзів і приєднуватися до спільної гри. Щоб виховати почуття єднання, знайдіть час відзначити роль кожного з дітей як важливого члена колективу. Обговоривши твердження, за яким друзі можуть бути як схожими, так і зовсім різними, ви зможете створити атмосферу радше толерантності, ніж конформізму.

Забезпечте відповідні матеріали. Розвісьте на стінах кімнати плакати, які зображують взаємодію дітей з різних груп. Джерелами для таких образів виступають ЮНІСЕФ, Фонд захисту дітей. Зображення людей, котрі займаються буденними справами, роблять відмінності зрозумілішими для дітей, на противагу світлинам, на яких представлено національні костюми чи екзотичну обстановку, бо ці останні здатні зміцнювати стереотипи («Всі японські дівчатка носять кімоно»). Також корисно

показувати зображення людей, які відрізняються одне від одного статурою і фізичними можливостями. Додатково забезпечте приладдя для малювання, щоб показати дітям розмаїття кольорів людської шкіри.

Працюйте над доступністю. Багато кімнат та ігрових майданчиків не пристосовані для дітей зі спеціальними потребами. Щоб переконатися в тому, що програма відповідає їхнім можливостям, імовірно, доведеться встановити додаткове обладнання чи реорганізувати кімнату, щоб усі діти мали доступ до матеріалів.

Створюйте різноманітні групи. Зробіть свідому спробу утворити невеличкі групи, які б об'єднали дітей з різними расовими, етнічними чи гендерними характеристиками. Дослідження доводять, що праця в маленьких згуртованих колективах є потужним способом подолати будь-які страхи чи стереотипи, які сформувалися в дітей.

Відзначайте несхожість. Нейтральне спостереження допомагає дітям неупереджено усвідомлювати відмінності. Наприклад, якщо діти звертають увагу на волосся одне одного, дорослий може словами описати його якості: «Джуліє, твоє волосся кучеряве, так? Анно, а твоє – пряме». Що частіше діти бачитимуть, що вам цілком зручно мати справу з відмінностями і говорити про них легко й шанобливо, то швидше вони будуть готові прийняти таку несхожість. Паралельно завважуйте спільні риси.

Втручайтеся, щоб запобігти глуму. Будьте готові втрутитися, коли чуєте, що діти словесно принижують когось із дітей через його / її стать, расу, фізичні можливості. Замість того, щоб повертати розмову на інше, запитайте кривдника, чому він так висловився. Наприклад: «Цікаво, чому ти гадаєш, що дівчатка не можуть бути пожежниками?» Допоможіть дітям зрозуміти, що причина їхніх помилок криється в недостатній кількості інформації, а також підтримайте їхні спроби поглянути на власну зарозумілість іншими очима.

Виступайте проти висміювання. Дітей, які вживають образливі слова і жести, не варто ганити за їхню поведінку. Натомість допоможіть їм зрозуміти, чому така поведінка може завдавати іншим кривди. Наприклад, зверніться до моделювання вмінь, сформованих під час опрацювання розділу «Творче вирішення конфліктів». Використовуйте «я-повідомлення»: «Мені неприємно, коли ти називаєш його так, тому що я знаю, що це його ображає». Обговоріть питання: «Якби хтось сказав таке про тебе, як би ти почувався? Що приємного ти міг би натомість сказати цій людині?»

Розширюйте межі осмислення. Допоможіть дітям усвідомити їхні вияви упередженого ставлення і побачити, що стереотипне мислення ґрунтується на недостатній поінформованості.

Надихайте дітей. Допоможіть скривдженій дитині постояти за себе. Підтримайте її ображені почуття й запропонуйте спосіб відповісти кривдникові. Наприклад: «Я пишаюся тим, що я — дівчинка, і можу гратися, де хочу».

Зустрічайтеся з батьками. Якщо дитина з вашого колективу постійно вживає образливі слова чи поводить ся так, що це кривдить інших, зустріч із її батьками може виявитися корисною. Поясніть батькам, чому ви вважаєте це серйозною проблемою, і розкажіть, яким чином справляєтеся з нею у межах дитячого колективу. Запитайте в них поради щодо виправлення поведінки їхньої дитини і спонукайте батьків запроваджувати вдома механізми і практики, спрямовані проти упереджень. Якщо ж батьки схвалюють слова і вчинки дитини, поясніть, що у вашому колективі ви не дозволите дітям виявляти упередженість, тому сподіваєтеся на їхню підтримку в цій справі.

Уникайте вправ, які роз'єднують. Не проводьте занять, до яких декотрі діти можуть почуватися непричетними, наприклад, святкування Дня матері чи виготовлення листівок до Дня батька.

Додаткова інформація

Із питань навчальних курсів, тренінгів та іншої підтримки у справі поширення та впровадження програми «Не смійся з мене» можна звертатися до організацій:

Всеукраїнська асоціація молодіжного співробітництва "Альтернатива-В"

www.alternative-v.com.ua, www.volonter.ua,

e-mail: alternative.v@gmail.com,

тел.: +38044288095, +38067549 62 99,

Україна, м. Київ, 01001, пров. Тараса Шевченка, 13/21-В, офіс 302.

Всеукраїнська Спілка Молодіжних Громадських Організацій «Християнська Асоціація Молодих Людей України» - YMCA України

www.ymca.org.ua

email: ukrymca@gmail.com

тел./факс: +380442862304

Україна, 01103, м. Київ, вул. Кіквідзе, 13, офіс 43

Корпус Миру Сполучених Штатів Америки в Україні

<http://pcukraine.org>

email: info@ua.peacescorps.gov

тел: +380 44 3916620

факс: +380 44 3916621

Україна, 01032, Київ, вул. Саксаганського, 111А, а/с 204

Використання Затишного місця

Коли учні говорять про гнів, їм часто спадає на думку вулкан.

Розкрийте цей образ через асоціацію з вулканом. Як вулкан, що виносить назовні підземні копалини, наш гнів часто виявляє приховані душевні переживання – що саме ми відчуваємо і чого саме потребуємо у взаєминах.

Використайте їх приклад для висвітлення сильних сторін гніву (завзятості і творчості) на противагу його вадам (упертості й нищенню).

Ситуація	Використання	Матеріали/ обладнання
Коли дитина роздратована чи засмучена і просить дозволу відвідати Затишне місце або	1. Посидьте спокійно кілька хвилин, поки не будете готові повернутися до колективу.	1. Крісло-качалка чи інше зручне місце для сидіння, а також п'ятихвилинний пісковий годинник для відліку часу.
	2. Напишіть або намалюйте, що ви відчуваєте і чому, а також що допомогло б вам почуватися краще.	2. Картки зі словами на позначення почуттів, стікери з назвами почуттів, папір, олівці, канцелярські прилади, клей.
Коли дитина роздратована, засмучена чи агресивна, і ви пропонуєте їй (серед іншого) побути деякий час на самоті, щоб вона змогла заспокоїтися, опанувати свої почуття, обміркувати варіанти розв'язання проблеми, перед тим, як повернутися до роботи в групі.	3. Створіть або виберіть картинку, яка відповідає вашому внутрішньому стану.	3. Зображення дітей, що ілюструють різні переживання.
	4. Переключіться на щось, що може захопити вашу увагу і допомогти охолонути.	4. Яскраві іграшки, загадки, головоломки, книжки, музика та плеєр.
	5. Уявіть себе кулькою і після глибокого вдихання (наповнення кульки) видихніть усю вашу злість, щоб її поглинуло повітря навколо вас.	5. Перелік способів заспокоїтися, запропонованих дітьми.

ВИХОВНА ГОДИНА

Важливим складником програми «Не смійся з мене» є розвиток колективу ваших дітей – у ході співпраці, колективного обміркування, обміну ідеями – до оголошення вашого дитячого колективу «Територією “Ні – неповазі”». Під час зустрічей ви разом із дітьми виробите вказівки і домовленості щодо культури поведінки. Незважаючи на те, чи маєте ви досвід залучення дітей до прийняття таких рішень, чи ні, запровадивши цю практику, ви відчуєте позитивні зрушення у внутрішньому кліматі колективу.

Важливі підказки у поміч: налаштування на успіх

Додаткові підказки щодо того, як спонукати дітей до небайдужого ставлення, співчуття, співпраці, зокрема як цінувати буденні справи, створювати сприятливу атмосферу, корегувати неправильну поведінку, допомагати аутсайдерам та ін., містяться у «Додатку 2».

Підказки щодо підготовки виховної години

Не говоріть багато. Майте на увазі, що діти не можуть довго бути зосередженими, тому вони здатні активно брати участь у виховній годині тільки протягом двадцяти чи тридцяти хвилин. Обмежуйте час кожного обговорення фразою «Обговорення триватиме X хвилин». Навіть якщо дискусія в розпалі, слід вчасно зупинитися. Підбийте підсумки обговорення цього питання і чітко поясніть дітям, коли і як ви повернетесь до нього.

Допомагайте дітям виробляти вміння. Сприяйте формуванню вмінь і навичок у дітей за допомогою м'яких нагадувань, моделювання ситуацій, підказуйте альтернативні варіанти поведінки, коли вони повертаються до старих звичок. Під час виховних годин слід розвивати вміння висвітлювати проблеми без звинувачення однолітків чи їх приниження, висловлювати власну думку в колективі, використовувати особистісні речення («я-повідомлення») для висловлення власної позиції, зосереджувати увагу на тому, хто говорить, очікувати замість перебивати, сприймати ідеї і коментарі оточення, підтримувати ідеї решти дітей, знаходити можливі шляхи розв'язання проблем, а також вирішувати конфлікти.

Підготуйте дітей до успіху. Перші зустрічі дитячого колективу можуть торкатися питань, які дітям легко вирішити: це зміцнить їхню впевненість у собі й допоможе навчитись обговорювати і сприймати в процесі досягнення домовленостей. Наприклад, обміркуйте способи використання простору кімнати.

Оберіть зручний час. Зустрічі мають відбуватися, коли діти спокійні й можуть виправдати вашу надію на сприйняття чужої думки і спілкування без агресії.

Поводьтесь як радник. Ваша роль полягає в тому, щоб представити проблеми, узагальнити думки і водночас закінчити зустріч чітким визначенням наступного кроку.

Забудьте про покарання. Переконайте дітей, що під час виховної години нікого не каратимуть. Єдиним винятком може бути ситуація, коли дії дитини загрожують безпеці інших. У цьому разі з дітьми варто проводити індивідуальні бесіди з метою обговорити проблему і відповідну реакцію на неї.

Заохочуйте до участі. Спонукайте тихих і неактивних дітей проявляти себе під час проведення виховної години. Ставте запитання чи підказуйте напрям реакції: «Що ти думаєш про...»

Звертайтеся по допомогу в доборі тем. Розмістіть у кімнаті перелік тем для зустрічей, куди діти можуть вносити пропозиції, які вважають доречними. Ви також можете пропонувати теми. Звертайтеся до цього переліку на початку кожної зустрічі, щоб визначитися з темою.

Відзначаєте досягнення. Впевнено використовуйте виховну годину, щоб похвалити досягнення дітей. Вітайте поповнення переліку досягнень усієї групи. Якщо ви вирішите когось виокремити, майте на увазі, що кожну дитину є за що похвалити.

Організація виховної години

1. Визначте мету зустрічі. Переконайтеся, що всі зручно влаштувалися таким чином, щоб досягти візуального контакту (найкраще розташуватися колом), і кожен готовий сконцентрувати увагу. Запропонуйте теми зустрічей із визначеного вами і дітьми переліку й оберіть (разом з дітьми, якщо є слухна нагода) одну з них, а також визначте завдання і тривалість зустрічі.
2. Висуньте проблему / поставте мету. Окресліть проблемне питання чи завдання виховної години, вживаючи твердження від першої особи («я-повідомлення»). «Я стурбований / стурбована випадками глузування і обзивання у нашому колективі. Давайте подумаємо, що можна зробити, щоб цього більше не було, і підтримаємо тих, кого образили».
3. Пробуйте розв'язати проблему. Переконайтеся, що кожен розуміє проблему і / чи завдання зустрічі групи. Домовтеся працювати над нею: «Чи зможемо ми вислухати одне одного, щоб розв'язати цю проблему (досягти цієї мети)?»
4. З'ясуйте проблему. Поставте питання, щоб допомогти дітям обміркувати їхні почуття та дії, пов'язані з проблемним питанням: «Чому, на вашу думку, деякі діти глузують з інших і обзивають їх?»

Узагальніть думки дітей: «Схоже, деякі діти принижували інших, бо забули, як погано буває тим, хто “не вписується” у більшість».

5. Рішення як наслідок «мозкового штурму». «Як пересвідчитися, що діти не висміюють одне одного?» Поясніть правила «мозкового штурму»: всі ідеї записують на дошці чи плакаті, і ніхто не коментує, гарна ця ідея чи погана. Якщо треба, ставте запитання з метою з'ясувати окремі моменти.

6. Оберіть рішення. Запитайте дітей, які рішення, на їхню думку, здаються найефективнішими і чому. Вільно висловлюйте власні думки протягом цієї частини зустрічі. Перекажіть своїми словами погляди дітей. Разом з дітьми оберіть рішення, яке всім здаватиметься найдієвішим.

7. Узгодьте рішення. Запитайте: «Чи можемо ми домовитися виконувати це рішення?» Підсумуйте основні моменти вашої домовленості, часові межі її виконання і подальші кроки її реалізації.

8. Оцініть рішення. Домовтеся з дітьми, як ви перевірятимете виконання вашої домовленості через певний часовий проміжок, на наступній зустрічі.

Чим насправді є територія «Ні – неповазі»

Запровадження правил не означає, що висміювання, цькування, глузування та інші вияви неповаги вмиль зникнуть, ніби за помахом чарівної палички. Але коли хтось із дітей вашого класу забудеться і поведе себе негарно (а це, безперечно, станеться!), альтернативою виступлять нові, засвоєні з проекту «Не смійся з мене» шляхи подолання проблеми (використання «я-повідомлень», відвідання Затишного місця, втручання в конфлікти й корекція упередженого ставлення). Діти засвоюватимуть гаму доречніших моделей поведінки та її варіантів, які можна використати, щоб загасити конфлікт, розв'язати проблему чи просто будувати здорові й щирі стосунки. Оскільки саме ви є провідником у процесі набуття цих умінь, радимо бути з дітьми м'яким, терплячим і пробачати їм помилки.

Поділіться з дітьми наведеними нижче вказівками:

- успішне осягнення програми «Не смійся з мене» означає поступ і зростання, а не вдосконалення;
- заохочується переживання будь-яких почуттів кожною дитиною (незалежно від того, чи це злість, смуток, образа, заздрість, страх, радість, захват тощо);
- клас спільно працюватиме над віднайденням конструктивних (на противагу деструктивним) шляхів вираження емоцій і потреб;
- прощення й співчуття одне до одного – ключові елементи індивідуального поступу учасників програми;
- успіх окремих членів і всієї групи, як і зламні моменти в набутті умінь, обговорюються і відзначаються всім класом.

**Коли варто нагадувати дітям про
«Статут небайдужого ставлення» території «Ні – неповазі»**

В дитячому середовищі цілком природно повертатися до попередніх зразків поведінки у процесі засвоєння нових умінь. Пропонуємо розробити план шанобливого і некритичного протистояння в ситуаціях порушення правил «Статуту», розробленого з урахуванням рівня культури поведінки вашого колективу, ситуації і здатного повернути виховні моменти на користь усім. Наприклад, залежно від серйозності проблеми і частоти її виникнення, ви можете реагувати таким чином:

- м'яко дорікніть дітям, які порушили правила вашого «Статуту», і запропонуйте їм вибачитись перед тими, кого вони образили, або якимось відшкодувати їм моральні збитки, з повторним зобов'язанням виконувати положення угоди;
- за згодою дітей улаштуйте загальне обговорення успішнішого розв'язання проблемної ситуації (з використанням умінь, що діти засвоюють у ході програми). Розіграйте за ролями альтернативний доцільніший сценарій подій;
- у приватній розмові залучіть дітей, які порушили правила «Статуту», до обговорення з метою розв'язати проблему (попросіть їх пояснити свої погляди та інші види емпатії);
- заручіться підтримкою батьків;
- розробіть і застосуйте систему наслідків для порушників, за характером радше конструктивних, аніж каральних. Розробляючи таку систему, подбайте про повторне запровадження і моделювання позитивної поведінки дітей, на яку спрямовано ваші зусилля. Запобігайте проблемним ситуаціям і в разі їх виникнення ефективно розв'яжуйте їх, заохочуйте дітей до співпраці.

Сценарій скетчу-конфлікту «Проблема глузування»

Перша дитина (у їдальні за довгим столом із друзями): Ми тут (махає), Поросятку. Йди до нас.

Друга дитина (вдає, що не чує).

Перша дитина: Поросьяааааатку! (Сміється): Ну ж бо, ми тут!

Друга дитина: Я сидітиму з кимось іншим...

Перша дитина: Та чого ти, ми залишили тобі місце. Це місце для свинки. (Друзі регочуть).

Друга дитина: Я не хочу з тобою сидіти. Ти просто нікчема!

Перша дитина: Подивіться, хто тут нікчема! Я залишив тобі місце, але забудь про це. Ми не хочемо, щоб ти тут сидів.

«Проблема глузування»: рольові картки

Рольова картка: Перша дитина

Конфлікт: Перша і Друга дитина – добрі друзі. Перша дитина обзиває Другу дитину, по-дружньому глузуючи з неї, але Друга дитина ображена і конфлікт загострюється.

Позиція Першої дитини: ти гадаєш, що це смішно й дотепно по-дружньому глузувати з Другої дитини, називаючи її «поросятком», бо в неї трохи кирпатий носик. Ви не найкращі друзі, але досить хороші, тому ти впевнений у тому, що вона усвідомлює, що ти просто жартуєш. Ти називав її так і раніше. І це завжди викликало сміх ваших друзів. Ти не знаєш, чому вона раптом так переймається, і думаєш, що вона просто влаштувала сцену, щоб привернути увагу педагога.

Рольова картка: Друга дитина

Конфлікт: Перша дитина і Друга дитина – добрі друзі. Перша дитина обзиває Другу дитину, по-дружньому глузуючи з неї, але Друга дитина ображена і конфлікт загострюється.

Позиція Другої дитини: тебе завжди дратувало, коли Перша дитина прозивала тебе «поросятком», але ти терпів це, бо не хотів, аби вона знала, наскільки це тобі неприємно. Але тепер ти зауважив, що решта друзів також починають кликати тебе «поросятком». І ти нічого не можеш удіяти з відчуттям, ніби всі з тебе глузують. Ти не можеш повірити, що Перша дитина поводить себе так підло, і тепер ти сердишся і збираєшся про все розповісти педагогу.

«Конфлікт через рюкзак»

- Рюкзак Даринки впав і вдарив Дмитрика по голові.
- Дмитрик жбурляє рюкзак Даринки геть.
- Учитель запитує: «Через віщо весь цей галас?»
- Дмитрик вигукує: «Ой! Обережніше, ти, незграбо!»
- Даринка каже: «Що ти як маленький!»

Більше практики побудови «я-повідомлень»

Рольові картки

Однокласник постійно дразнить тебе через твої окуляри. Можливо, він і не хоче тебе скривдити, але це тебе дратує.	Один із твоїх друзів хоче, щоб ти приєднався до кпінів із безпритульного.
Якісь діти в їдальні глузують із твого одягу.	Однокласник глузує з дитини в інвалідному візку.
Ти чуєш, як незнайома дитина переповідає неправдиві плітки про тебе.	Твого друга дразнять через те, що він носить брекети.
Твої батьки не розмовляють англійською мовою. Ти дізнаєшся, що хтось із твого колективу, кого ти вважав другом, висміює твоїх батьків за твоєю спиною.	Хтось у автобусі автобуса постійно залякує тебе, щоб змусити пересісти, а самому зайняти твоє місце.

Картка для гри «Бінго»

Улюблена телепередача	Національність	Улюблене свято	Країна, яку ти б відвідав	Пишеш правицею / шульга
Типова страва твоєї родини	Улюблена відеогра	Улюблена страва на сніданок	Чи вирощував ти щось будь-коли	Улюблений вид спорту
Іграшка, з якою ти спиш	Улюблений предмет	Улюблений музичний колектив	Чи рибалив ти коли-небудь	Пропозиція дітей
Хатня тваринка	Чи співаєш ти у ванні	Місто і штат народження	Чи грав ти у шкільному театрі	Пропозиція дітей
Ти знаєш дві чи більше мов	День народження	Пропозиція дітей	Улюблена закуска	Пропозиція дітей

Полотно розповідей про родинні зв'язки дитячого колективу

	Імена і зображення членів родини	

Знайомство широкого загалу зі «Статутом небайдужого ставлення»

Надішліть копію підписаного «Статуту небайдужого ставлення» на адресу місцевого виборчого органу влади: меру, народним депутатам. Можете додати копії зобов'язань, написаних дітьми.

Розмістіть ваші проекти «Свідомих кроків небайдужого ставлення дітей» на веб-сайті програми «Не смійся з мене» (www.orukraine.org). Ознайомтеся з інформацією про те, що роблять діти з інших дитячих колективів, як вони прагнуть покращити свій заклад. Чи існують інші проекти або кампанії, до яких ви б хотіли долучитися?

Наш «Статут небайдужого ставлення»

(Примітка: запропонована форма і формулювання – тільки різновид «Статуту небайдужого ставлення». Разом із дітьми ви можете створити власний варіант).

Діти, адміністрація, весь персонал _____ навчального закладу своїми підписами на цьому документі засвідчують власні зобов'язання втілити мрію дітей, як у межах закладу, так і поза ним, жити й діяти як один колектив – люблячий, дбайливий, сповнений поваги до кожного зі своїх членів.

Кожен, хто підписав цей Статут, урочисто обіцяє робити все можливе, щоб обстоювати свої принципи й чинити так, як зазначено нижче, для перетворення _____ навчального закладу на територію «Ні – неповазі» – місце співчуття, толерантного ставлення й поваги.

Наші пункти виявлення турботливого ставлення

(Вкажіть перелік домовленостей, вироблених заради створення території «Ні – неповазі»)

Ім'я

Адреса

НЕ СМІЙСЯ З МЕНЕ

Обіцянки до «Статуту небайдужого ставлення»

Ім'я _____ Місто _____

Вік (не обов'язково) _____ Школа _____

Дитина _____ адміністрація _____ персонал (відзначити)

Я обіцяю....

Мої свідомі вияви небайдужого ставлення

«Не смійся з мене»

Не смійся з мене

Слова та музика:
Стів Сескін й Ален Шемблін

1blin

(capo on 2nd fret) C

Verses 1-3

1. I'm a lit-tle boy with glasses, the one they call a geek, a lit-tle girl who never smiles cause I've got
3. I'm the beggar on the cor-ner you've passed me chosen last, on the street and I single teen-age mother tryin' to wouldn't be out here beggin' if I

braces on my teeth and I know how it feels _____ to cry my-self to sleep.
over-come my past you don't have to be my friend _____ but is that too much to ask?
had enough to eat and I don't think I don't notice _____ that our eyes never meet.

1. 2., 3. Chorus

8 2. I'm that Don't laugh _____ at me _____ don't call me names _____ don't get your plea-
_____ sure from my pain _____ In God's eyes _____ we're all _____ the same _____ some-day _____ we'll all _____

10 _____ have perfect wings _____ Don't laugh at me _____

To Coda D.C.

12 2. Bridge

I'm fat _____ I'm thin _____ I'm short _____ I'm tall _____ I'm deaf _____ I'm blind _____ Hey aren't we all?

D.S. al Coda

14 Coda

Don't laugh _____ at me _____

Fine

piano accompaniment

Не смійся з мене

Слова та музика:
Стів Сескін й Ален Шемблін
Аранжування:
Роберт ДеКорм'єр

Introduction D Bm G A

Verse 1 D Bm

little boy with glasses, the one they call a geek. A little girl who never smiles 'cause I've got braces on my teeth and

I know how it feels to cry myself to sleep.

Verse 2 & 3 D Bm

kid on ev'ry playground who's always chosen last, a single teenage mother tryin' to overcome my past. You don't
3. beggar on the corner you've passed me on the street, and I wouldn't be out here beggin' if I had enough to eat And

have to be my friend, but is it too much to ask? Don't laugh at me.
don't think I don't notice that our eyes never meet

Chorus D Bm G A

Don't call me names, Don't get your pleasure from my pain. In God's eyes,

Не смійся з мене, ч. 2

Musical score for the first system (measures 25-28). The key signature is two sharps (D major). The melody is in the treble clef, and the piano accompaniment is in the bass clef. The lyrics are: "we're all the same. Someday we'll all have perfect wings. Don't laugh at me." Chords are indicated above the staff: D, Bm, G, A. The system ends with a "To Coda" instruction.

Musical score for the second system (measures 29-32). The key signature is two sharps. The melody is in the treble clef, and the piano accompaniment is in the bass clef. The lyrics are: "3. I'm the". Chords are indicated above the staff: D, Bm, G, A. The system ends with a double bar line and repeat dots.

Musical score for the third system (measures 33-36). The key signature is two sharps. The melody is in the treble clef, and the piano accompaniment is in the bass clef. The lyrics are: "I'm fat, I'm thin, I'm short, I'm tall, I'm deaf,". Chords are indicated above the staff: D, Bm, G, D/F#, Em7, A. The system ends with a double bar line and repeat dots.

Musical score for the fourth system (measures 37-40). The key signature is two sharps. The melody is in the treble clef, and the piano accompaniment is in the bass clef. The lyrics are: "I'm blind, hey, aren't we all. Don't laugh at me." Chords are indicated above the staff: G, D/F#, Em7, A. The system includes the instruction "rit." and "a tempo". It ends with "D.S. al Coda".

Musical score for the fifth system (measures 40-43). The key signature is two sharps. The melody is in the treble clef, and the piano accompaniment is in the bass clef. The lyrics are: "Don't laugh at me". Chords are indicated above the staff: D, Bm, G, A, Dmaj7. The system includes the instruction "rit." and ends with a "Coda" symbol and the word "Fine".

«Не смійся з мене»

vocal

Не смійся з мене

Слова та музика:
Стів Сескін й Ален Шемблін
Аранжування:
Роберт ДеКорм'єр

Introduction D Bm G A (vocals 2nd time only)

soprano

alto

Verse 1 D Bm

little boy with glasses, the one they call a geek a little girl who never smiles cause I've got braces on my teeth, and

I know how it feels to cry my-self to sleep.

Verse 2 D Bm

ooh ooh

kid on ev'ry playground who's always chosen last, a single teenage mother tryin' to over-come my past. You don't

aah

have to be my friend, but is that too much to ask?

Don't laugh at me

5 9 13 17

(a tempo)

© 1998 Sony/ATV Tunes LLC dba Cross Keys Publishing Co./David Aaron Music/Built On Rock Music/ASCAP

Не смійся з мене, ч. 3

2nd Chorus D Bm G A

Don't call me names Don't get your pleasure from my pain In God's eyes

we're all the same someday we'll all have perfect wings Don't laugh at me

Bridge D Bm G D/F#

I'm fat I'm thin I'm short

I'm tall I'm deaf I'm blind Hey aren't we all.

Em7 A G D/F# Em7 A D.S. al Coda

I'm tall I'm deaf I'm blind Hey aren't we all.

Don't laugh at me.

Coda Bm G A Dmaj7 **Fine**

Don't laugh at me.

Не смійся з мене (*Don't laugh at me*)

Переклад з англійської:
Марія Бурмака
Ольга Кречотень

Ти із дитинства пам'ятаєш,
Коли тобі услід
Слова образливі кричали,
Бо ти не такий, як всі...
І це з роками не минає,
Не зітреться ніяк...
...І ніби ти — це я...

Ти — мов малюк сумний, той самий,
Що останній між усіх.
Ніби самотня юна мама,
Услід якій лунає сміх.
Немов хлопчина в окулярах
Чи у брекетах дівча.
У всіх — прохання у очах...

Не смійся з мене —
Мені болить.
Ти уяви собі хоча б на мить...
Що я — це ти,
А ти — це я.
І весь наш світ — лише одна сім'я...
Не смійся з мене...

Хтось — як безпомічний каліка,
Якого ти не помічав...
Він не просив би зроду-віку,
Якби усього вдосталь мав...
...І ми однаково самотні,
Коли самотньо на душі...
Тому скажи...

Не смійся з мене —
Мені болить,
Ти уяви собі хоча б на мить...
Що я — це ти,
А ти — це я,
І весь наш світ — лише одна сім'я...
Не смійся з мене...

Відповідь вітер відніс (*Blowin' in the wind*) Переклад з англ.: *Марія Бурмака*

Скільки доріг доведеться пройти,
Щоби долю свою віднайти?
Скільки чайка здолає чужих морів,
Щоб повернутись у рідні краї?
Скільки ще мусить пропасти душ,
Щоби війни зупинилися скрізь?

Відповідь, друже мій, знає лиш вітер,
Відповідь вітер відніс.

Скільки вже віків гора височить,
В небеса востає вона...
Скільки нам іще наближати ту мить —
Коли свобода усміхнеться нам?
Скільки може тривати життя без мети,
Коли очі лише дивляться вниз?

Відповідь, друже мій, знає лиш вітер,
Відповідь вітер відніс.

Скільки разів ти надію загубив,
Поки рідне серце знайшов?
Скільки хвилин потрібно тобі,
Щоб від тебе друг не пішов...
Щоб осягти — на землі — ти лиш гість,
Скільки потрібно ще сліз...

Відповідь, друже мій, знає лиш вітер,
Відповідь вітер відніс.

Крихітний вогник мій (*This little light of mine*) Переклад з англ.: *Марія Бурмака*

Вогник в душі моїй
Сяй, пламеній і грій.
Вогник в душі моїй
Сяй, пламеній і грій.
Вогник в душі моїй
Сяй і не загасай,
Всіх, кого я люблю ти зігрівай.

В душах моїх батьків
Сяй, пламеній і грій.
В душах моїх батьків
Сяй, пламеній і грій.
І для моїх сестер
Завжди світи й тепер
Сяй і не загасай, і не загасай.

І для моїх братів
Сяй, пламеній і грій.
І для моїх братів
Сяй пламеній і грій.
Також для їх дітей
Світло знайдеться десь.
Іхні серця теплом ти зігрівай.

Друзям моїм давай,
Грай і не загасай.
Друзям моїм давай,
Грай і не загасай.
Ну і доньці моїй,
Сяй, пламеній і грій.
На всіх, кого я люблю
Серце своє ділю.

Весь наш великий світ
Сяй, пламеній і грай.
Весь наш великий світ,
Сяй, пламеній і грай.
І музикантів ти,
Хто разом зі мною грав,
Знаю — Вогник в моїй душі
Зігрівав, зігрівав.

Всюди, куди б не йшла —
Сонце встає нехай.
Всюди, куди б не йшла —
Сонце встає нехай.
Вогник в душі моїй
Сяй, пламеній і грай.
Всіх, кого я люблю,
Не залишай, не залишай.

З вірою у серці (*We shall overcome*) Переклад з англ.: *Марія Бурмака*

З вірою у серці
Ми йдемо за обрій
В світлі осяйних вогнів...
Хто із нами поряд,
Хтось прийде за нами...
І нас не зупинити, ні...

Глибоко у серці
Віра у свободу.
Ми загубимо її невже...
Синє-синє небо
В золотих просторах
Наші душі береже...

З вірою у правду
Прийде перемога,
Світлий день до нас прийде...
Ми все подолаємо
...освітлють дорогу
Наших промені сердець.

З вірою у серці
Ми йдемо за обрій
У світлі осяйних вогнів...
Хто із нами поряд,
Хтось іде за нами...
І нас не зупинити, ні...

Де всі квіти розкажи (*Where have all the flowers gone*) Переклад з англ.: *Марія Бурмака*

Де всі квіти розкажи...
Зникли всі вони давно.
Де всі квіти розкажи,
де усі вони...
Їх дівчата віднесли,
їх давно уже нема.
І ніхто не знає де,
...там завжди зима...

Де ж ті квіти відцвіли,
У полях яких давно?
Де солдати полягли,
У яких боях...
Де земля, в яку вони,
Впали ніби у туман?
І ніхто не знає де.
Там завжди зима...

Їх дівчата заплели
У вінки свої давно.
Їх дівчата заплели
У вінки давно.
Заплітали у вінки,
Тільки їх уже нема...
І ніхто не знає де,
Там завжди зима.

Тут або далеко десь
Все однакова земля,
Коли сонце із небес
Золотить поля...
Ми згадаємо про них,
Вже давно вони не тут...
Лиш коли серед зими
Квіти проростуть.

Ну а хлопці їхні де,
Їх нема уже давно?
Ну а хлопці їхні де,
Що для них вінки...
За Вітчизну йшли у бій,
А назад чомусь нема.
І ніхто не знає де ...вони...
Там завжди зима...